

ВСТУП

Прийняття Україною значної кількості міжнародних договорів та взяття на себе зобов'язань щодо їх виконання вплинуло на обов'язок реформувати на подальший законодавчий процес. Певні галузі права зазнали суттєвих змін шляхом внесення змін до галузевих нормативно-правових актів, інші ж були значною мірою оновлені шляхом прийняття нових законодавчих актів та підзаконних нормативно-правових актів. До оновлених галузей права відноситься кримінальне процесуальне право, так як прийняття Кримінального процесуального кодексу України 13 квітня 2012 р. значно змінило напрямок розвитку кримінальної процесуальної політики держави.

На необхідність реформування кримінального процесу України звертали увагу науковці та правники, різноманітні міжнародні організації. Необхідність прийняття нового кримінального процесуального кодексу часто зазначала Парламентська асамблея Ради Європи (рекомендація № 1416 (1999), резолюція № 1194 (1999), рекомендація № 1513 (2001), резолюція № 1244 (2001), резолюція № 1262 (2001), резолюція № 1346 (2003), резолюція № 1466 (2005)). Наслідком цього стало прийняття КПК 2012 році.

КПК України має значну кількість змін до існуючої структури кримінального процесу, доповнивши його певними положеннями та усунувши інші. Значною мірою зазнали змін форми закінчення досудового розслідування. Чинним КПК України у порівнянні з КПК 1960 р. передбачено визначеність їх переліку та закріплено конкретні норми в одній главі.

Теоретичним підґрунтям даної роботи стали праці вітчизняних та зарубіжних науковців, практичних працівників, а саме таких як: Ю. П.

Аленін, А. С. Барабаш, Ю. В. Баулін, Н. Ю. Букша, Ю. В. Буров, Л. В. Герасимчук, І. В. Гловюк, М. Є. Григор'єва, Ю. О. Гришин, О. А. Губська, С. В. Дрьомов, С. П. Єфімичев, Н. В. Жогін, І. Г. Івасюк, С. В. Ілюхіна, О. В. Капліна, Т. В. Каткова, М. М. Книга, О. Ф. Ковітіді, О. С. Козак, Г. Р. Крет, О. М. Ларін, В. В. Литвинов, В. Т. Мальяренко, Ж. В. Мандриченко, Р. І. Матюшенко, Г. М. Міньковський, Т. Б. Ніколаєнко, Л. М. Палюх, А. Б. Романюк, В. В. Сташис, М. С. Строгович, В. Я. Тацій, Ф. Н. Фаткуллін, І. Я. Фойницький, О. В. Шуваткін, А. Б. Юрасов та ін., які досліджували питання щодо форм закінчення досудового розслідування в науці кримінального процесу.

Мета і завдання дослідження є вирішення конкретного наукового завдання щодо формування окремих теоретичних положень про форми закінчення досудового розслідування і вироблення на їх основі практичних рекомендацій та пропозицій в національне кримінально-процесуального законодавства. Для досягнення цієї мети були поставлені такі задачі:

Для досягнення мети у роботі поставлені такі основні завдання:

- дати визначення понять, видів та форм закінчення досудового розслідування за чинним КПК України;
- дослідити розвиток інституту закінчення досудового розслідування в Україні;
- охарактеризувати та дати визначення понять, підстав і порядку закриття кримінального провадження за КПК України;
- визначити підстави, умови та процесуальний порядок складання клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності;
- дослідити процесуальний порядок складання та направлення до суду обвинувального акту за КПК України;
- визначити особливості за КПК України закінчення досудового

розслідування шляхом складання клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини у сфері закінчення досудового розслідування

Предметом дослідження є загальні положення та форми закінчення досудового розслідування.

Методи дослідження. Методи дослідження обрані з урахуванням поставленої його об'єкта та предмета мети і задач дослідження. Під час дослідження використовувався історико-правовий метод. Він надав можливість простежити процес розвитку кримінального процесуального законодавства. За допомогою порівняльно- правового методу були проаналізовані погляди вчених. Завдяки формально-правовому методу були опрацьовані норми чинного КПК України та інших нормативно-правових актів, сформульовані поняття та ознаки закриття кримінального провадження; розкрито зміст nereабілітуючих та реабілітуючих підстав закриття кримінального провадження; сформульовані пропозиції щодо вдосконалення окремих законодавства. Метод системно-структурного аналізу дозволив дослідити повноваження суду, прокурора, слідчого, щодо прийняття рішень про закриття кримінального провадження. Соціологічний метод був використаний при вивченні практики застосування кримінального процесуального закону.

Емпіричну базу дослідження склали: законодавчі і нормативно-правові акти, котрі врегульовують питання закінчення досудового розслідування.

Наукова новизна отриманих результатів полягає у тому, що робота є комплексним дослідженням, спрямованим на вивчення загальних положень та форм закінчення досудового розслідування.

У дослідженні сформульовано ряд нових положень і висновків, які

мають значення для теорії кримінального процесу та юридичної практики. До найбільш суттєвих із них слід віднести такі:

вперше:

розроблено зміни і доповнення до КПК України, які стосуються, форм закінчення досудового розслідування, підготовчого провадження, закриття кримінального провадження судом тощо;

удосконалено:

поняття закриття кримінального провадження за підставами, що реабілітують особу;

ознаки процесуального рішення про закінчення кримінального провадження, якими визнано: це правовий акт, його процесуальна форма передбачена КПК України; має преюдиціальний характер; містить владне волевиявлення про дії, спрямовані на досягнення мети кримінального провадження; акт може бути прийняте лише компетентною посадовою особою; він містить на правові питання, які виникли під час здійснення кримінального провадження;

сутність мотивування постанови про закінчення кримінального провадження;

зміст системи обставин, що засвідчують: наявність чи відсутність фактичних підстав закриття кримінального провадження зі звільненням особи від кримінальної відповідальності; розкриває суть активного сприяння розкриттю злочину; пояснює повне відшкодування завданих збитків злочином або усунення заподіяної шкоди.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані і аргументовані у роботі висновки, теоретичні положення, рекомендації та пропозиції можуть бути використані:

законотворчій діяльності - при внесенні змін і доповнень до чинного КПК України та інших нормативно-правових актів у галузі закриття

кримінального провадження на різних його стадіях проведення;

правозастосовній діяльності правоохоронних органів, які уповноважені вести досудового розслідування - у процесі розробки й удосконалення відомчих нормативно-правових актів та навчально-методичних рекомендацій;

освітньому процесі - при написанні підручників і навчально-методичних посібників з навчальних дисциплін «Актуальні проблеми кримінального процесу», «Кримінальний процес», «Особливості розслідування злочинів в установах виконання покарань. Кримінальне процесуальне доказування», , при підготовці контенту лекцій , методичних рекомендацій для проведення практичних та семінарських занять.

Апробація матеріалів дипломної роботи магістра. Апробація роботи проводилась під час семінарських занять та на міжвузівських студентських конференціях. Подана до друку наукова стаття «Розвиток інституту закінчення досудового розслідування» до наукового журналу Академії ДПтС «Кримінально-виконавча система: Вчора. Сьогодні. Завтра».

Структура й обсяг роботи визначені її метою та завданнями. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків та переліку бібліографічних посилань. Загальний обсяг дослідження – 97 сторінок. Список використаних джерел включає 69 найменувань.

РОЗДІЛ 1

СУТНІСТЬ ФОРМ ЗАКІНЧЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ЗА КПК УКРАЇНИ

1.1. Поняття та види форм закінчення досудового розслідування за КПК України

З прийняттям у 2012 році нового Кримінально – процесуального кодексу України (далі КПК України) законодавець вперше закріпив у КПК визначення досудового розслідування. У ст. 3 КПК встановлено досудове розслідування як стадію, що означає розширення для правозастосувачів поняття для тлумачення цього положення. Проте слід зазначити, що стадія кримінального судочинства має свої специфічні особливості.

Ці особливості проявляються у визначеному колі суб'єктів, можливості проведення тих чи інших процесуальних дій, специфічному характеру кримінальних процесуальних відносин, наявності специфічних завдань, які притаманні певній стадії кримінального провадження тощо. Проте слід зазначити, що визначення, яке пропонується ст. 3 КПК, не містить жодної із зазначених вище ознак. Усунення зазначеної прогалини надало можливість визначити особливості стадії досудового розслідування, що значно полегшить практичну та наукову роботу.

Досліджуючи зазначене питання слід розглянути точку зору Ю.М. Грошевий, яка зазначає, що закінчення досудового розслідування характеризується відсутністю необхідності у проведенні деяких слідчих дій, тобто всі обставини, що становлять предмет доказування, досліджені об'єктивно повно і всебічно [1]. Саме тому офіційно оформлене завершення у вигляді рішення слідчого чи прокурора закінчення досудового розслідування повинно мати достатню сукупність доказів, та бути логічним.

Зазначене вказує на те, що без офіційного належного оформлення стадія досудового розслідування завершена бути не може, таке належне процесуальне оформлення повинно бути прийнято лише після об'єктивного та повного дослідження усіх наявних доказів.

До подібного висновку прийшов і Г.І. Глобенка, який зазначає, що закінчення досудового слідства — це не лише рішення, але й об'ємний етап роботи, що передує прийняттю рішення та який складається з відповідної послідовності зазначених дій: оцінки і аналізу зібраних доказів; систематизації та належного процесуального оформлення матеріалів провадження; прийняття рішення про визначення форми закінчення провадження; повідомлення учасникам провадження про закінчення провадження та пред'явлення її матеріалів провадження для ознайомлення; розгляду офіційно процесуально правильно оформлених клопотань, що надійшли від учасників провадження; складання підсумкового процесуального документа та його узгодження; реалізації всіх процесуальних рішень, пов'язаних з процесуальною формою закінчення розслідування [2, с. 8].

Автор вдало охарактеризував форми закінчення досудового розслідування через перелік процесуальних дій слідчого та прокурора, систему дій, якій передує оцінка доказів.

Слідчий (прокурор), переконавшись, що були дотримані права всіх учасників кримінального провадження, процесуальні дії були виконані в повному обсягу, всі необхідні докази були зібрані, закріплені і відповідають умовам допустимості, достатності, належності, закінчує досудове розслідування складанням відповідного офіційно оформленого процесуального рішення.

КПК України забезпечив закріплення правою формою переліку форм закінчення досудового розслідування як порівняно з КПК 1960 р., так і

порівняно з кримінально-процесуальними кодексами країн пост радянського простору.

Так, згідно з ч. 2 ст. 283 КПК прокурор зобов'язаний у найкоротший строк після повідомлення особі про підозру прийняти одне з таких рішень: звернення до суду з обвинувальним актом, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру; закриття кримінального провадження; звернення до суду з клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності;

Законодавець у достатній мірі послідовно та чітко виклав ці положення. Проте в науковій думці існують певні суперечні з даної норми тут є певні питання.

Слідчий, перед процесуальним оформленням клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності, повинен впевнитись, що всі наявні у кримінальному провадженні підстави та умови передбачають можливість звільнити особу від кримінальної відповідальності, про що і складається належним чином оформлене процесуальне клопотання. В цьому випадку не є домінуючим завданням по встановлення вини особи у вчиненні злочину, проте слід дотриматись вимог ст.91 по встановленню всіх встановлення усіх обставин справи. Саме тому форми закінчення досудового розслідування будуть відрізнятися і за процедурою досудового розслідування і його закінченням. Слід зазначити, що при закінченні судового розслідування стосовно щодо осіб яких існує можливість застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру суттєво відрізняються процесуальні можливості учасників кримінального процесу.

Форми закінчення досудового розслідування відрізняються не лише заключним процесуальним документом, а і задачами, які необхідно вирішити слідчому. При випадку складання обвинувального акта особа, яка

проводила досудове розслідування, повинна вжити всіх заходів з метою отримання повної інформації, яка доводить, що, що зібраних у кримінальному провадженні доказів достатньо для підтвердження вини особи під час судового розгляду.

Саме керуючись перш за все такими ознаками, як: мета якої намагається досягти особа, яка проводить розслідування, процесуальні можливості учасників кримінального провадження, порядок досудового розслідування виділяється така форма закінчення досудового розслідування як направлення до суду обвинувального акта з підписаною сторонами угодою. Такий процесуальний документ, як обвинувальний акт повинен повністю відповідати вимогам ст. 291 КПК України

При цьому слід зазначити, що форма закінчення досудового розслідування з направленням до суду обвинувального акта разом з підписаною сторонами угодою та форма закінчення досудового розслідування з направленням до суду обвинувального акта є різними за суттю та змістом.

Розглянемо їх різницю.

Так, у випадку укладення угоди обвинувальний акт разом з угодою у найкоротші строки направляється до суду, крім випадків (ч. 1 ст. 274 КПК України) необхідності збирання та фіксації доказів, які можуть бути втрачені зі спливом часу або які неможливо буде провести пізніше без істотної шкоди для їх результату у разі відмови суду в затвердженні угоди, необхідності отримання висновку експерта або завершення проведення інших слідчих(розшукових) дій. Кримінально-процесуальне законодавство не вимагає від слідчого проведення повного досудового розслідування, встановлення всіх обставини, які передбачені ст. 91 КПК, а саме: події кримінального правопорушення; винуватість обвинуваченого; вид і розмір шкоди, а також розмір процесуальних витрат; обставини, які впливають на

ступінь тяжкості вчиненого правопорушення; обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання; обставини, які підтверджують, що гроші, цінності та інше майно, які підлягають спеціальній конфіскації; обставини, що є підставою для застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру[].

У зв'язку з вищезазначеним також слід зробити висновок про певну подібності самих обвинувальних актів. Вимоги ст. 291 КПК є спільними для кожного обвинувального акту. Тому форма закінчення досудового розслідування, у виді направлення до суду обвинувального акту разом з підписаною угодою, повинна займати окреме місце серед інших форм закінчення досудового розслідування, що передбачені ст. 283 КПК.

1.2 Розвиток інституту закінчення досудового розслідування.

В науці кримінально-процесуального права момент закінчення досудового розслідування увесь час був тісно взаємопов'язаний з виконанням вимог закону по встановленню обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, або розслідуванні кримінальної справи, як було передбачено до 2012 року.

Керуючись законом всебічно, повно й неупереджено дослідивши всі обставини справи, провівши перевірку всі можливих версії, оцінивши кожний доказ з точки зору належності, допустимості і достовірності, у їх сукупності, і визнавши їх достатніми, особа, яка проводить розслідування кримінального провадження може дійти до висновку про можливість прийняття одного з передбачених законом рішення за результатами досудового розслідування у кримінальному провадженні.

На нашу точку зору порівняння діючого ПКП України необхідно розпочати з КПК УСРР 1922 р., так в главі 17 Закінчення попереднього слідства, у ст. 211 було встановлено, що визнавши попереднє слідство закінченим, слідчий оголошує про це обвинуваченому і, в разі його про те прохання, пред'являє йому все провадження у справі, а також зобов'язаний запитати обвинуваченого, ніж він бажає доповнити слідство. В разі якщо обвинувачений наголошує на обставини, які мали значення для справи і не були раніше дослідженні, слідчий повинен був продовжити проведення попереднього слідства по справі (ст. 212).

Тільки після проведення всіх необхідних слідчих дій проведеного допиту самого обвинуваченого та пред'явлення йому матеріалів кримінальної справи, слідчий складав обвинувальний висновок, який складався із двох частин - описової та резолютивної. (ст. 213).

Як слушно зазначає Татаров О. Ю. ст. 213 чітко вказує на те, що пред'явлення особі обвинувачення відбувається практично в один день з пред'явленням їй матеріалів. Така практика мала місце у 20 відсотках досліджених кримінальних справах в період завершення дії кримінально-процесуального кодексу 1960 р., і продовжує мати місце сьогодні[3, 133].

Наступний документ, який заслуговує на нашу увагу це Кримінально-процесуальний кодекс УРСР 1927 р. Як зазначає Шаргей М. Е. у ст. 199 Кодексу містить аналогічні положення як і ст. 210 КПК 1922 р.,

Так глава кодексу про докази не містила визначення обставин, які підлягають доказуванню по справі, то особа, яка проводила розслідування мала право направити кримінальну справу до суду тільки після того, як нею були встановлені, досліджені та описані такі обставини: подія злочину, час, спосіб і місце, вчинення злочину; особа обвинуваченого, її соціальне походження і соціальне положення, її вік, мотив злочину, судимість; інші обставини а також обставини, які є підставами для притягнення

обвинуваченого до відповідальності. Це свідчить про те, що враховувались обставини, які входили до предмету доказування у кримінальній справі [4, 163].

Слід зазначити, що в наступних кодексах дана норма була змінена загальним положенням відповідно до якого, тільки після визнання достатніх зібраних для складання обвинувального висновку вирішувалось питання про направлення справи до суду ст. 218 КПК 1960 р., та ст. 290 КПК 2012 р.

Слідчий визнавши попереднє слідство по справі закінченим та підлягала направленню до суду з обвинувальним висновком, оголошував про це обвинуваченому і, по його вимозі, надавав йому всі матеріали кримінальної справи на ознайомлення ст. 200 КПК в редакції 1927 р.

Після оголошення про закінчення попереднього слідства, слідчий був зобов'язаний з'ясувати у обвинуваченого чим він бажає доповнити матеріали кримінальної справи, роз'яснити його право на ознайомлення з матеріалами попереднього слідства, про що в обов'язковому порядку робилась відмітка в протоколі.

Слід зазначити, що, за ст. 200 КПК в редакції 1927 р. на відміну від положення ст. 211 КПК в редакції 1922 р.,

момент закінчення попереднього слідства був пов'язаний з обов'язком слідчого роз'яснити обвинуваченому його право на ознайомлення з усіма матеріалами попереднього слідства, у випадку отримання клопотання задовольнити клопотання обвинуваченого про доповнення попереднього слідства, випадку, якщо розслідування обставин, вказаних обвинуваченим, має суттєве значення для розслідування кримінальної справи.

Досліджуючи ці два документа необхідно звернути увагу і на сам процес складання обвинувального висновку ст. 202 КПК 1927 р. подібні

вимоги визначені в ст. 213 КПК 1922 р. Так а у випадку відсутності необхідності в доповненні слідства, безпосередньо після його закінчення, або після надання обвинуваченому на ознайомлення матеріалів кримінальної справи, слідчий складає обвинувальний висновок. Строк складення обвинувального відповідав залежності обсягу матеріалів справи і її складності, та визначається безпосередньо слідчим.

В свою чергу попереднє слідство відповідно до ст. 113 КПК 1927 р. повинно було бути закінчено протягом двох місяців з дня повідомлення обвинуваченому постанови про притягнення його як обвинуваченого. У разі неможливості провести необхідні слідчі дії у вказаний законом термін та закінчити попереднє слідство протягом двох місяців, слідчий клопотав перед окружним прокурором про подальше продовження попереднього слідства, на певний строк, та повідомляв йому про причини необхідності продовження терміну проведення слідства

Проведена робота законодавцем, науковцями та практиками надала можливість визначити в КПК 1960 р. що слідство у кримінальних справах повинно бути закінчено протягом двох місяців, з моменту порушення справи до направлення її прокурору з постановою про зупинення провадження в справі чи про передачі справи до суду для розгляду питання про застосування примусових заходів медичного характеру або до закриття, або з обвинувальним висновком. Також відповідно до ст. 120 КПК 1960 р. визначена послідовність ознайомлення учасників кримінального процесу з матеріалами кримінальних справ, порядок пред'явлення додаткових матеріалів порядок розв'язання клопотань, заявлених при ознайомленні з матеріалами справи, роз'яснення їх прав на етапі закінчення слідства,

Остаточо закріплено положення про визначення моменту закінчення попереднього слідства, є положення п. 4 постанови Пленуму Верховного Суду України № 6 від 4 червня 2010 р., згідно даної постанови моментом

закінчення досудового слідства слід вважати складання протоколу про оголошення обвинуваченому про закінчення слідства і пред'явлення йому матеріалів справи» [5, 253]. Слід зазначити, що позиція деяких вчених неоднозначна в цьому питанні так, вони вважають, у ст. 212 КПК 1960 р. йде про форму закінчення, а не про момент закінчення досудового слідства, саме тому вважати моментом закінчення досудового слідства складання обвинувального висновку або постанови про закриття справи чи постанови про направлення справи до суду для вирішення питання про застосування примусових заходів медичного характеру, не правильно [6, 179].

З зазначеного слід зробити висновок, що досліджені кодекси передбачають, що момент закінчення досудового слідства знаходиться в тісному взаємозв'язку з складанням протоколу повідомлення обвинуваченому про закінчення слідства, вирішення поданих ним клопотань та пред'явлення йому матеріалів кримінальної справи на ознайомлення після наявності у особи яка проводить розслідування слідчого достатніх доказів, які давали йому підстави вважати розслідування закінченим та скласти обвинувальний висновок по справі чи інше рішення

Новий кримінальний процесуальних кодекс момент прийняття рішення вважається у кримінальному провадженні за результатами проведеного досудового розслідування та поділяється на етапи, це закінчення і завершення досудового розслідування кримінального провадження.

Вданий час в КПК в ч. 4 ст. 110 КПК наголошує, у п. 2 ч. 1 ст. 219 КПК вказано, що досудове розслідування повинно бути закінчено протягом двох місяців з дня повідомлення особі про підозру та зазначає, що обвинувальний акт є процесуальним рішенням, згідно якого прокурор висуває обвинувачення у вчиненні кримінального правопорушення і саме цим моментом слід вважати завершенням досудового розслідування.

Разом з тим прокурор зобов'язаний після повідомлення особі про підозру, у найкоротший строк, здійснити одну з таких дій: звернутись до суду клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру або з обвинувальним актом, закрити кримінальне провадження; звернутись до суду з клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності;

Спільне використання термінів термінів закінчення і завершення і не відповідає суті значення цих слів, оскільки: завершення досудового розслідування безпосередньо пов'язано із моментом надання всім учасникам кримінального провадження доступу до матеріалів досудового розслідування, надання можливості заявляти клопотання про проведення процесуальних дій, подавати докази, надавати можливість робити копії або відображення матеріалів, про забезпечення безпеки щодо членів своєї сім'ї, близьких родичів, себе, житла, майна тощо.

Слід зазначити, що складення протоколу про надання доступу до матеріалів досудового розслідування, надання доступу до матеріалів провадження, а також підтвердження відсутності додаткових матеріалів є свідченням завершення досудового розслідування

В свою чергу закінчення досудового розслідування є наступним після завершення етапом стадії досудового розслідування, оскільки сторони вже ознайомились з матеріалами кримінального провадження, надали докази, заявили клопотання, в повній мірі використали надане їм законом право на свій захист, а зібрані під час слідства докази, отримали на них відповідь на клопотання, ознайомились учасники із цим процесуальним рішенням.

Зазначене вище надає підстави стреджувати, що моментом завершення досудового розслідування у формі складання клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру обвинувального акта з підписаною угодою про примирення

або обвинувального акта,, а також у випадках звільнення особи від кримінальної відповідальності, слід вважати складання протоколу за результатами надання такого доступу, тобто ознайомлення з такими матеріалами, результатами розгляду заявлених клопотань, відкриття додаткових матеріалів, а не надання доступу до матеріалів досудового розслідування [6].

Саме тому вважаємо за доцільно вважати, що закінчення досудового розслідування є вчинення двох дій, які свідчать про це, перше – внесення відомостей про це до Єдиного реєстру досудових розслідувань; друге - прийняття одного з таких процесуальних рішень, згідно ч. 2 ст. 283 КПК: звернення до суду з клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності; зверненням до суду з клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру; закриття кримінального провадження; звернення до суду з обвинувальним актом та звернення до суду з обвинувальним актом з підписаною угодою про примирення;

Заслуговує на увагу і положення, згідно якого, прокурор, після повідомлення особі про підозру, у найкоротший строк прийняти одне із процесуальних рішень, які визначені в законі.

Викликає питання який же термін відповідає терміну найкоротший строк. Ми вважаємо що це питання необхідно визначити за аналогією з ч. 2 ст. 297 КПК, коли у разі відмови у продовженні строку досудового розслідування, прокурор, який здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення цього досудового розслідування, зобов'язаний протягом п'яти днів здійснити одну з дій, передбачених ч. 2 ст. 283 КПК, тобто прийняти процесуальне рішення про закінчення досудового розслідування. Згідно зазначеного прокурор повинен прийняти одне з рішень на протязі до 5 діб.

За КПК 1960 р., в разі достатності доказів (ст. 131) приймалось рішення про притягнення особи як обвинуваченого, але все це відбувалось у рамках строку розслідування кримінальної справи - два місяці.

Як ми зазначали вище, згідно п. 2 ч. 1 ст. 219 КПК досудове розслідування повинно бути закінчено протягом двох місяців з дня повідомлення особі про підозру у вчиненні злочину. Тобто початок строку визначає не моментом порушення кримінальної справи, як було раніше а з моменту, коли особа, яка веде розслідування кримінального провадження дійде до висновку про наявність достатніх доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення. Після цього слідчий за погодженням з прокурором складає письмове повідомлення про підозру, яке ручається в день його складання слідчим або прокурором. Саме цей час і є початком терміну строку досудового розслідування – двох місяців.

В ст. 113 КПК редакції 1927 р, досудове розслідування повинно бути закінчено протягом двох місяців з дня пред'явлення особі обвинувачення у вчиненні злочину.

Майже аналогічно це питання вирішене і в діючому КПК, нагадаємо, що досудове розслідування повинно бути закінчено протягом двох місяців з дня повідомлення особі про підозру у вчиненні злочину.

Слід зазначити, що як в КПК 1927 року так і в діючому КПК відсутній строк на складання кінцевого процесуального рішення проте цей строк, в залежності від обсягу слідчих матеріалів і складності справи, визначався слідчим, який про прийняте рішення слідчий повідомляв окружного прокурора.

В свою чергу в КВП 1960 року в двох- місячний строк досудового слідства включався час з моменту порушення справи до направлення її прокурору з постановою до закриття чи зупинення провадження в справі (ст. 120), з обвинувальним висновком чи з постановою про передачу справи

до суду для розгляду питання про застосування примусових заходів медичного характеру

Саме тому слід зазначити, що складання обвинувального акта у складних багатоепізодних, багатотамових кримінальних провадженнях, які характеризуються великою кількістю підозрюваних та вчинених ними кримінальних правопорушень, та/або інших учасників, займає значну кількість часу та адміністративного ресурсу, саме в такому разі казати про розумні строки вкрай важко.

Ми погоджуємось з точкою зору сучасних вчених, які вважають, що метою усунення прогалин, перелік положень закінчення досудового розслідування, визначених ст. 283 КПК, варто доповнити положенням, відповідно до якого час складання кінцевого процесуального рішення за результатами досудового розслідування включається у двохмісячний строк, відведений законом на досудове розслідування, з моменту повідомлення особі про підозру або визначається, у разі наявності для того підстав, слідчим за погодженням з прокурором, в разі необхідності цей термін повинен бути продовжений.

Видається доцільним внести відповідні зміни до кримінального процесуального кодексу, визначитись з плутаниною застосування термінів закінчення та завершення досудового розслідування, що надасть можливість їх однозначному розумінню. Я приклад ч. 4 ст. 110 КПК, яка заміну терміну «завершення» на «закінчується».

Також існує необхідність доповнити ч. 2 ст. 283 КПК положенням, відповідного до якого прокурор зобов'язаний прийняти кінцеве процесуальне рішення у кримінальному провадженні не після повідомлення особі про підозру і не на підставі цього, а тільки після того, як прийде до висновку, що зібрані під час досудового розслідування докази є достатніми для прийняття такого рішення.

Оскільки після прийняття кінцевого рішення під час досудового розслідування про закінчення досудового розслідування у формі закриття кримінального провадження або звернення до суду з клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності, закон не передбачає етапу завершення досудового розслідування та надання доступу до матеріалів досудового розслідування зацікавленим особам, включити в ч. 1 ст. 290 КПК у переліку кінцевих процесуальних рішень - закриття кримінального провадження і звернення до суду з клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності, що є підставою для повідомлення відповідних осіб про завершення досудового розслідування та надання доступу до матеріалів досудового розслідування.

Внесення відповідних змін і доповнень надасть можливість на стадії досудового розслідування чітко визначити момент його завершення і закінчення, підстави для прийняття кінцевого процесуального рішення, окреслити перелік процесуальних повноважень учасників кримінального провадження при ознайомленні з матеріалами (при наданні доступу до матеріалів), визначити час, який буде відведено на підготовку відповідного кінцевого процесуального рішення у кримінальному провадженні.

РОЗДІЛ 2

ЗАКРИТТЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ ТА СКЛАДАННЯ КЛОПОТАННЯ ПРО ЗВІЛЬНЕННЯ ОСОБИ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЯК ОКРЕМІ ФОРМИ ЗАКІНЧЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

2.1. Поняття, підстави та порядок закриття кримінального провадження за КПК України

Кримінальне провадження, згідно норми КПК передбачають, наявність такої стадії як досудове розслідування, і судового провадження. В даному розділі нашої роботи нашій роботі ми приділяємо увагу порядок закриття саме кримінального провадження ст. 284 КПК на зазначених стадіях провадження. КПК України у ч. 1 ст. 284 передбачає закриття кримінального провадження слідчим, прокурором та судом, визначає підстави такого процесуального рішення. Тобто на стадії досудового розслідування кримінальне провадження закінчується на стадії досудового розслідування слідчим та прокурором, до стадії судового розгляду на якій кримінальне провадження закінчується судом.

Основною формою закінчення досудового розслідування є закриття кримінального провадження в ст. 283 КПК, закриття провадження знаходиться на першому місці, що в свою чергу визначає особливе процесуальне місце та значення цієї форми.

Проведений аналіз точок зору вчених надає можливість вказати на багатоаспектність поняття закриття кримінального провадження: окремий сформований інститут кримінального процесуального законодавства; етап кримінальної процесуальної діяльності слідчого, прокурора та суду; рішення уповноваженого органу щодо припинення кримінального

провадження відносно всього провадження чи конкретної особи, яке оформлюється як окремий документ згідно визначених процесуальних форм; заключне завершення стадії досудового розслідування чи судового розгляду;

Кримінально-правове значення закриття кримінального провадження проявляється у тому, що при прийнятті рішення про закриття кримінального провадження застосовуються норми кримінального права, пов'язані з кваліфікацією злочину.

Слідчий чи прокурор під час закриття кримінального провадження на стадії досудового розслідуванні на підставі встановлених фактичних даних приймає процесуальне рішення, яке є підсумком діяльності з розслідування злочину, вирішується кримінально-правовий конфлікт, припиняється обвинувачення, або ж враховується його добровільне вирішення самими сторонами в передбачених на те законом випадках та встановлених процесуальних формах [7, с. 121].

До подібних висновків дійшов і Д.В. Шилова який зазначає, що інститут закриття кримінального провадження є гарантією захисту особи від необґрунтованого обвинувачення і який у зв'язку із скасуванням стадії порушення кримінальної справи став тим процесуальним фільтром, що попереджає надходження до суду матеріалів, що не потребують процедури судового розгляду [8, с. 4].

Слід зауважити, є однією з головних гарантій законності при закінченні досудового розслідування кримінального провадження є наявність у КПК України чітко визначених підстав закриття кримінального провадження. У той самий час вчені і після прийняття нового КПК України не залишили по за увагою дискусію щодо класифікації цих підстав.

Досліджуючи питання класифікації підстав закриття кримінального провадження слід розглянути точку зору І.Н. Пустова, який вказує, що

класифікувати підстави закриття кримінального провадження слід за наступними ознаками: залежно від самостійності прийняття рішення — одноособові та такі, які потребують погодження прокурора; за необхідністю отримати погодження особи — закриття провадження залежно від наявності чи відсутності заперечень; за ступенем обов'язковості — імперативні та альтернативні; за наявністю додаткових умов — умовні та безумовні [9, с. 18].

Проте слід зазначити, що переважна більшість сучасних вчених з кримінально-процесуального права все ж переконані в тому, що доцільно виділяти серед підстав закриття кримінального провадження nereабілітуючі та реабілітуючі [10, с. 25; 11, с. 478; 12, с. 524; 13, с. 57; 14, с. 260; 15, с. 57].

Слід зазначити що одні автори вважають усі підстави закриття кримінального провадження реабілітуючими, інші поділяють їх на більш менші класифікаційні групи [16, с. 45].

Так В. М. Савицький та А. М. Ларін визнають, що підстави закриття кримінального провадження можна поділити на реабілітуючі, нейтральні та nereабілітуючі [17, с. 45].

А. А. Петуховський, у свою чергу, вважає, що ці підстави можна поділити на чотири групи: nereабілітуючі, реабілітуючі, підстави, які виключають провадження у справі щодо певної категорії осіб, які не передбачено кримінальним процесуальним законодавством, підстави, які констатують неможливість повторного розслідування внаслідок існування нескасованої постанови про закриття кримінальної справи компетентного органу, та інші [18, с. 5—6].

З метою усунення зазначених вище суперечок в КПК України, який був прийнятий у 2012 році у ст. 284 КПК зазначено чіткий та визначений перелік підстав закриття кримінального провадження, які розподілені на дві

класифікаційні групи.

Так, у ч. 1 ст. 284 КПК України передбачає такі підстави закриття кримінального провадження: стосовно податкових зобов'язань особи, яка вчинила дії, передбачені ст. 212 Кримінального кодексу України, досягнутий податковий компроміс; помер підозрюваний, обвинувачений, крім випадків, якщо провадження є необхідним для реабілітації померлого; не встановлені достатні докази для доведення винуватості особи в суді та вичерпані можливості їх отримати; існує вирок щодо того самого обвинувачення, що набрав законної сили, або постановлена ухвала суду про закриття кримінального провадження з того самого обвинувачення; встановлена відсутність події кримінального правопорушення; відсутність в діянні складу кримінального правопорушення; стосовно кримінального правопорушення, щодо якого не отримано згоди держави, яка видала особу; набрав чинності закон, яким скасована кримінальна відповідальність за діяння, вчинене особою; потерпілий або представник відмовився від обвинувачення в кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення.

Саме за суб'єктним принципом, тобто відповідно до того суб'єкта, який може прийняти відповідне процесуальне рішення проводиться класифікація підстав закриття кримінального провадження. В одному випадку слідчий чи прокурор, в інших остаточне процесуальне рішення приймає виключно суд, про що чітко зазначено в КПК України.

Безпосередньо розподіл підстав закриття кримінального провадження на nereабілітуючі та реабілітуючі в КПК не чітко не закріплений. Саме тому чіткого визначення, в яких саме випадках особа може вимагати відповідну матеріальну та моральну компенсацію від уповноважених органів не окреслено.

Таким чином, здійснивши аналіз існуючих класифікацій підстав

закриття кримінального провадження та визначивши їх суть, можна якісно охарактеризувати всі зазначені підстави, розкрити їх процесуальну форму та зміст, специфічні особливості.

Першою підставною закриття кримінального провадження є відсутність події кримінального правопорушення. Це питання спірним залишається і після прийняття нового кодекса. Л.М. Карнеєва пропонувала внести зміни до законодавства, зазначаючи не відсутність події злочину, а «відсутність події (діяння), яке підлягає розслідуванню» [19, с. 17]. В свою чергу А.Я. Дубинський, зазначає, що доцільно було б об'єднати ці дві підстави в одну, яка б передбачала закриття кримінального провадження у випадку, якщо не був скоєний злочин [20, с. 70].

Проте загальна думка вчених полягає в тому, що закриття кримінального провадження за відсутності події правопорушення має застосовуватися у випадках, якщо: встановлено, що подія мала місце, проте не була злочином, оскільки пов'язана з діями потерпілого, а не сторонніх осіб; встановлено, що сама подія мала місце, однак її не можна визнати злочином, бо вона була результатом дії стихійного лиха, фізіологічних процесів тощо; встановлено, що не було самого факту, для розслідування якого розпочато провадження [21, с. 558].

Закриття кримінального провадження у випадку відсутності події правопорушення є обов'язком, а не правом слідчого, прокурора або суду, що в свою чергу, в разі порушення такого обов'язку, надає можливість особі, права якої були порушені, вимагати компенсацію матеріальної та моральної шкоди у порядку, визначеному ст. 130 КПК.

Наступною підставою, яку часто відносять до реабілітуючої, хоч це викликає рід питань є закриття кримінального провадження є набрання чинності законом, яким скасовується кримінальна відповідальність за діяння, вчинене особою.

Тобто законодавець виділив як окрему підставу декриміналізацію злочинних діянь, хоча прийняття закону, який скасовує кримінальну відповідальність за злочину, виключає дане діяння з Кримінального кодексу України. Проте вважати, що дана форма є підставою вимагати відшкодування збитків вважаю неправильним так як правоохоронні органи діяли в рамках чинного, на момент притягнення до відповідальності кримінального та кримінального процесуального законодавства. Суть цієї норми полягає в тому що підлягають декриміналізації діяння, які вважались злочинними, але враховуючи зміни в суспільній думці вважаються або взагалі які не порушують норм права, або відповідальність за які депеналізується.

Наступною підставою, яку ми вважаємо nereабілітаційною є закриття кримінального провадження у зв'язку зі смертю підозрюваного, обвинуваченого, крім випадків, якщо провадження є необхідним для реабілітації померлого. Суттєвих дискусійних питань дана форма не викликає, проте слід розглянути по відношенню до яких категорій вона застосовується. Так ст. 42 КПК вказує що, підозрюваним є особа, щодо якої складено повідомлення про підозру, однак його не вручено їй внаслідок невстановлення місцезнаходження особи проте вжиті заходи для вручення, особа, яка затримана за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення, особа, якій у порядку, передбаченому чинним КПК, повідомлено про підозру у вчиненні злочину.

Дискусійним питання стає у випадку коли особа померла до вручення ній підозру у вчиненні злочину, проте ситуація, коли винна особа померла до повідомлення їй про підозру, чинним кримінальним процесуальним законодавством чітко не врегульована. Виникає питання, щодо її реабілітації. З одного боку, таке положення краще забезпечує права померлого, реалізуючи принцип справедливості, з другого — відсутність

чіткої вказівки на коло суб'єктів може спричинити плутанину при її застосуванні.

Наступною підставою, згідно з п. 2 ч. 1 ст. 284 КПК кримінальне провадження може бути закрите у зв'язку з відсутністю в діянні особи складу кримінального правопорушення. Основною ознакою виду звільнення від кримінальної відповідальності є відсутність одного з елементів складу злочину: об'єкт, об'єктивна сторона, суб'єкт, суб'єктивна сторона. Проте існує думка про необхідність внесення до такої підстави і і непричетність особи до злочину [22, с. 420]. Зазначена підстава вказує на неможливість проведення досудового розслідування та обов'язок уповноваженого органу закрити провадження.

Наступною, підставою, яку слід розглянути, є закриття кримінального провадження є відмова потерпілого від обвинувачення в кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення (п. 7 ч. 1 ст. 284 КПК).

КПК України 2012 р. значно розширив перелік злочинів, за вчинення яких досудове розслідування яких має починатись лише після безпосередньої заяви потерпілого, а у випадку відмови потерпілого від обвинувачення таке кримінальне провадження повинно бути закрите. КПК В КПК України 2012 року здійснено розподіл всіх кримінальних правопорушень за групами, обмеживши коло осіб, які мають право подавати заяву як потерпілі.

При дослідженні такої форми закінчення досудового розслідування слід звернути увагу на таку форму, як закриття кримінального провадження у випадку відмови потерпілого від обвинувачення в кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення та направлення до суду обвинувального акта разом з угодою про примирення. Як зазначає ч. 3 ст. 469 КПК, угода про примирення може бути укладена в кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення.

У той самий час слід наголосити, що чинний КПК чітко не передбачає обов'язкові умови, за яких угода про примирення може бути укладена проте можна аналізуючи даний розділ, можна зробити висновок, що вони повинні бути такими: порядок її відшкодування шкоди і зазначений її розмір інші дії, які можуть бути вчинені підозрюваним (обвинуваченим) у випадку досягнення згоди з потерпілим, які не пов'язані з відшкодуванням шкоди, проте все одно є достатніми для укладення та подальшого затвердження угоди.

Проте відшкодування шкоди в деяких угодах про примирення може бути формальною складовою частиною так як на суд не покладається обов'язок перевіряти дотримання прав підозрюваного саме в частині відшкодування шкоди. Саме тому відшкодування шкоди буде лише у такому випадку коли потерпілий виявить свою вимогу для цього, тобто це буде його формальна відмова від обвинувачення.

Безумовною підставою для закриття кримінального провадження є відмова потерпілого від обвинувачення (ч. 4 ст. 26 КПК України). Слідчий має право проігнорувати укладання угоди в кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення та закрити кримінальне провадження, при цьому він може не враховувати точку зору потерпілого щодо призначення до підозрюваного певного виду покарання.

Наступна підстава закриття кримінального провадження доволі часто застосовується останнім часом, особливо до осіб, які приймали участь збройному конфлікті на території України, засуджуються за політичними мотивами, тощо. А саме це підстава, коли кримінальне провадження закривається стосовно кримінального правопорушення, щодо якого не отримано згоди держави, яка видала особу п. 8 ч. 1 ст. 284 КПК України.

Введення даної норми до кримінально-процесуального законодавства України викликане процесом Євроінтеграції України та Європейських норм

у сфері захисту прав людини. Європейська конвенція про видачу правопорушників (п.ст.14) передбачає, що видана особа не може переслідуватись, засуджуватись або затримуватись з метою виконання вироку чи постанови про утримання під вартою ні за який злочин, вчинений нею до її видачі, крім злочину, за який вона була видана, і її особиста свобода за жодних інших причин не може обмежуватись. Це так зване міжнародне правило яке називається «ad hoc», або «правило спеціалізації».

Дане правило імплементовано в національне законодавство так відповідно до ст. 576 КПК України провадження щодо виданої особи має обмежуватися застереженнями, які зазначила країна, яка цю особу видала. У випадку наявності щодо особи інших кримінальних проваджень вони повинні бути виділені в окремі провадження та негайно закриті саме за даної підстави.

Проте в науці кримінально-процесуального права існує інша точку зору, згідно з якою відсутність згоди держави, яка видала особу, є не підставою закриття кримінального провадження, а підставою для зупинення досудового розслідування [8, с. 5].

Ми в роботі розглянули підстави закриття кримінального провадження різними суб'єктами кримінального процесу на стадії досудового розслідування.

Наступні підстави, які підлягають розгляду, це підстави за якими може бути закрите кримінальне провадження виключно судом на стадії судового розгляду, хоча вони не є формою закінчення досудового розслідування.

Перша підстава, яка підлягає розгляду це закриття кримінального провадження судом у зв'язку із звільненням особи від кримінальної відповідальності.

Суд виносить ухвалу про закриття кримінального провадження,

згідно з п. 1 ч. 2 ст. 284 КПК України та ст. 49 КК України, яка зазначає, що особа звільняється від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності притягнення до кримінальної відповідальності. Існує думка сучасних вчених з кримінально-процесуального права, згідно з якою дане твердження необхідно доповнити такими словами: ... та у випадку неповідомлення жодній особі про підозру слідчий надсилає кримінальне провадження до суду, де суддя дане провадження закриває

Зміни внесені до КК України визнали суб'єктом злочину – юридичну особу, відповідні зміни були внесені і до КПК України, певних змін зазнав і інститут закриття кримінального провадження. До ч. 3 ст. 284 КПК України були внесені зміни, щодо підстав та порядку закриття кримінального провадження стосовно юридичної особи.

В зазначеній нормі підставами закриття кримінального провадження щодо юридичної особи слід вважати наступні: вчинення відповідного злочину неналежним суб'єктом; невчинення зазначеними суб'єктами злочину (відсутність події злочину); вчинення злочину, який не зазначений в ст. 96³ КК України.

Закриття кримінального провадження є однією з форм закінчення досудового розслідування чи судового розгляду, яка забезпечує законність під час проведення кримінального провадження, забезпечує законності та принципу індивідуалізації призначення покарння. Проте практичні працівники та деякі науковці дотримуються точки зору, що закриття кримінального провадження є результатом невдало проведеного, з помилками процесуальних форм досудового розслідування. Як зазначає С.В. Довгополов вважає, що це пов'язано із специфікою відомчого контролю та звітністю органів досудового розслідування, проте ми вважаємо що не тільки у специфіки відомчого контролю, а і специфіки

прокурорського нагляду [23]. Проте ми погоджуємось, що це негативно впливає на процес розслідування, робить його однобічним та необ'єктивним. Таку точку зору підтримують і М. Михеєнко та в. П. Шибіко, які вважають, що законне і обґрунтоване закриття кримінальної справи (кримінального провадження за діючим КПК України 2012 року) по перше гарантує незастосування кримінального покарання до тих осіб, які винні у вчиненні злочину, стосовно осіб що не представляють суспільної небезпеки і можуть бути виправлені засобами відмінними від засобів кримінального примусу; по друге забезпечує виконання завдань кримінального процесу [24, с. 287].

У випадку виявлення підстав, передбачених ч. 1 та 2 ст. 284 КПК, слідчий повинен закрити кримінальне провадження шляхом винесення відповідної постанови. Це багатогранний процес, який включає комплекс дій, «багатий за змістом необхідний етап роботи, який передує винесенню остаточного рішення» [25, с. 48]. На думку Г. М. Мінковського, до цього процесу включається: перевірка повноти та об'єктивності сукупності зібраних доказів; систематизація матеріалів та закінчення оформлення провадження; прийняття слідчим на основі критичної оцінки всієї сукупності матеріалів рішення про закінчення подальшого збирання доказів; формулювання та обґрунтування слідчим висновків; перевірка прокурором правильності висновків слідчого [26, с. 19].

На нашу точку зору до цих дій ще можна віднести: вручення або направлення копії постанови про закриття кримінального провадження учасникам, які передбачені чинним КПК; розгляд клопотань та скарг, які пов'язані із закриттям кримінального провадження; вирішення необхідних процесуальних питань, які прямо пов'язані із закриттям кримінального провадження (повернення вилучених предметів, зняття арешту з майна, скасування запобіжного заходу, тощо);

На стадії досудового розслідування норми чинного КПК дозволяють слідчому та прокурору закривати кримінальне провадження, причому в кожному з цих випадків відповідна процесуальна процедура та свя специфіка.

Таким чином можна констатувати, що такий виде закриття кримінального провадження не є формою закінчення досудового розслідування кримінального провадження.

Так, у ч. 2 ст. 283 КПК, яка і закріплює самі форми закінчення, зазначено, що лише прокурор і тільки після повідомлення особі про підозру може закрити кримінальне провадження. Проте в даному випадку кримінальне провадження, в якому відсутній підозрюваний, закривається слідчим. Прокурор у подальшому лише перевіряє правильність винесеного слідчим рішення, а саме рішення приймається виключно слідчим, тобто таке закриття до форм закінчення досудового розслідування не потрапляє. Хоча дані щодо його початку були внесені до ЄРДР, були проведені слідчі та інші процесуальні дії, а отже відомості про закінчення розслідування також повинні бути внесені до ЄРДР. Тож позиція законодавця з цього питання виглядає дещо нелогічною. У випадку закриття кримінального провадження складається постанова.

Після винесення постанови про закриття кримінального провадження слідчий, наряду з усіма іншими суб'єктами, надсилає копію постанови прокурору. Відповідно з моменту отримання копії даної постанови у прокурора є двадцять днів для того, щоб її скасувати, а провадження поновити. Таким чином, прокурор, виконуючи функцію нагляду за додержанням законів під час досудового розслідування у формі процесуального керівництва, має можливість перевірити як саму постанову, так і всі матеріали провадження.

2.2. Умови, підстави та процесуальний порядок складання

клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності

Розслідуючи те чи інше правопорушення, держава в особі уповноважених органів захищає інтереси окремих осіб чи суспільства в цілому, сприяє відшкодуванню шкоди яка завдана злочином та забезпечує правопорядок в державі. Проте поряд з каральною функцією держава повинна забезпечувати випралення та ресоціалізацію осіб, які вчинили злочин. КК України містить для цього значний обсяг покарань, як пов'язаних з позбавленням волі, так і не пов'язаних з позбавленням волі. Проте, враховуючи подію злочину, особу винного та інші обставини таке доцільно провести без застосування до такої особи кримінального покарання. Можливість звільнення від кримінальної відповідальності це не тільки стала вітчизняна, а і світова практика, яка є однією з ознак прогресивної тюремної системи., саме тому чинні КК та КПК передбачають можливість звільнити особу від кримінальної відповідальності та від відбуття кримінального покарання.

Підходи до поняття та ознак кримінальної відповідальності неоднозначні. Вчені Харківської школи кримінального права вважають, що кримінальна відповідальність — це вимушене завдання особі, яка вчинила кримінальне правопорушення, державного осуду, а також передбачених Кримінальним кодексом України обмежень особистого, майнового або іншого характеру, що визначаються обвинувальним вироком суду і покладаються на винного спеціально-уповноваженими державними органами [27, с. 27]. Представники Київської школи кримінального права вважають, що кримінальну відповідальність необхідно розглядати лише одночасно у трьох формах: як реальний процес такої відповідальності; як обов'язок особи відповідати згідно із законом за вчинений злочин; як обов'язок особи не вчиняти злочини[28].

З метою усунення суперечок з цього питання визначення кримінальної відповідальності надав Конституційний Суд України, який зазначив, що це форма реалізації державою правоохоронних норм, яка в кінцевому підсумку, як правило, полягає в застосуванні до особи, що вчинила кримінальне правопорушення, конкретних кримінально-правових заходів виправлення та ресоціалізації примусового характеру через обвинувальний вирок суду [29].

Як питання кримінальна відповідальність, так і поняття звільнення від кримінальної відповідальності є дискусійним.

При вивченні наукових праць вчених щодо визначення поняття «звільнення від кримінальної відповідальності» можна помітити відсутність суттєвих суперечок. Так, на думку О. Р. Михайленка, і Л. Сокира, сутність цього поняття можна розглядати як поблажливе зважання держави на позитивну посткримінальну поведінку особи, що робить недоцільним встановлення обвинувального вироку та засудження особи, яка вчинила злочин [30, с. 51; 31, с. 57]. В свою чергу М. Є. Григор'єв зазначає, що звільнення від кримінальної відповідальності можна розглядати у двох аспектах — матеріальному та процесуальному. Звільнення від кримінальної відповідальності у матеріальному сенсі — це відмова держави від реалізації своїх повноважень щодо обмеження передбачених в КК прав і свобод особи, яка вчинила злочин. Відповідно у процесуальному сенсі звільнення від кримінальної відповідальності розглядається з позиції документального закріплення такого рішення, тобто це оформлення такої відмови судом у вигляді ухвали про закриття провадження у справі [32, с. 8].

Таку схожість у поглядах можна пояснити тим, що своє визначення надав і Верховний Суд України. Так, у Постанові №12 Пленуму ВСУ «Про практику застосування судами України законодавства про звільнення особи

від кримінальної відповідальності» від 23.12.2005 [33] у п. 1 зазначається, що звільнення від кримінальної відповідальності — це відмова держави від застосування щодо особи, котра вчинила злочин, установлених законом обмежень певних прав і свобод шляхом закриття кримінальної справи, яке здійснює суд у випадках, передбачених Кримінальним кодексом України, у порядку, встановленому Кримінальним процесуальним кодексом України.

Інститут звільнення від кримінальної відповідальності передбачений у чинному Кримінальному кодексі України. Норми, які його регулюють, містяться у розд. IX Загальної частини КК. Так, у ст. 44 КК передбачені правові підстави та порядок звільнення від кримінальної відповідальності. Ст. 45—49 КК регулюють окремо види звільнення, ст. 97 КПК вказує на можливість звільнення неповнолітнього від кримінальної відповідальності. Також необхідно наголосити, що КК України містить і спеціальні види звільнення, які містяться у статтях Особливої частини.

Підсумовуючи думки різних вчених, С.В. Дрьомов приходить до висновку, що як підстави звільнення від кримінальної відповідальності визначаються найбільш суттєві обставини, які пов'язані з певною юридично значущою подією — вчиненням особою суспільно небезпечного діяння, що містить склад злочину. При цьому підстава звільнення від кримінальної відповідальності має ретроспективний характер, а тому не може залежати від посткримінальної поведінки особи. Умови ж, навпаки, тісно пов'язані з подіями, які відбуваються вже після юридично значущою події. «Якщо особа виконала умови, передбачені у КК України, вона може бути звільнена від кримінальної відповідальності, ні — нестиме таку відповідальність», зазначає науковець [34, с. 123].

Таким чином, проаналізувавши основні підходи до визначення підстав та умов звільнення від кримінальної відповідальності, можна охарактеризувати самі види такого звільнення. Як уже зазначалося, у

чинному КПК передбачено загальний порядок застосування такого звільнення, а отже, про його види можна дізнатися лише з КК України.

Так, стаття 45 КК передбачає звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям. Особа, яка вперше вчинила злочин невеликої тяжкості або необережний злочин середньої тяжкості, крім корупційних злочинів, звільняється від кримінальної відповідальності, якщо вона після вчинення злочину щиро покаялася, активно сприяла розкриттю злочину і повністю відшкодувала завдані нею збитки або усунула заподіяну шкоду.

Залежно від підстав та правових наслідків чинний КК України передбачає одразу три різновиди дійового каяття: як обставина, що пом'якшує покарання як підстава звільнення від кримінальної відповідальності, яка прямо зазначена у статтях Особливої частини КК; як одна з підстав для звільнення від кримінальної відповідальності.

У даному випадку, відповідно, йдеться про дійове каяття як одну з підстав звільнення від кримінальної відповідальності.

Умовою такого звільнення є вчинення злочинцем необережного або умисного злочину, злочину невеликої тяжкості чи необережного злочину середньої тяжкості та вчинення цього кримінального правопорушення вперше. Слід зазначити, що при цьому не вказується чи притягувалась особа до кримінальної відповідальності раніше чи ні.

Слід зазначити, що у випадку вчинення злочину середньої тяжкості слідчий повинен зібрати такі докази, які вказують на одну з таких форм вини: злочинна самовпевненість чи злочинна недбалість, що підтверджує у відповідному клопотанні про звільнення особи від кримінальної відповідальності, що особа діяла тільки неумисно.

Підставою для звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям є саме дійове каяття. У постанові Пленуму ВСУ

зазначено, що дійове каяття полягає в тому, що після вчинення злочину особа щиро покаялась, активно сприяла його розкриттю та повністю відшкодувала завдані збитки або усунула заподіяну шкоду (ПВСУ № 12 від 23.12.2005 р.).

З зазначеного слід зробити висновок, що, складовими частинами дійового каяття є: активне сприяння розслідуванню злочину; щире каяття. повне відшкодування збитків та усунення шкоди, при цьому обов'язковою умовою при цьому є наявність всіх складових, в разі відсутності однієї складової частини дійового каяття особа не може бути звільнена від кримінальної відповідальності

Саме суб'єктивне ставлення винної особи до вчиненого кримінального правопорушення, і характеризує щире розкаяння характеризує, яке характеризується тим, що особа висловлює жаль з приводу вчиненого; визнає свою провину, та бажання виправити наслідки злочину. З цього приводу слушною, на нашу точку зору є думка О. Дроздова, який до щирого каяття відносить явку з повинною особи, яка вчинила злочин. Саме тому, при прийнятті явки з повинною співробітник встановити факт, чи вперше особа скоїла злочин. В разі, якщо особа вчинила злочин вперше, то їй має бути роз'яснено її право на звільнення від кримінальної відповідальності. До того ж О. Дроздов запропонував зобов'язувати працівників правоохоронних органів ознайомлювати осіб, які вчинили злочин осіб з можливістю звільнення від кримінальної відповідальності та ввести покарання за невиконання цих дій працівниками правоохоронних органів[35, с. 60].

Доволі цікавою є точка зору на таку складову, як активне сприяння розкриттю злочину, як в коментарі до статті 45 «Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям» висловив Дрьомов С.В., він зазначив, що це будь-які дії особи, яка вчинила

кримінальне правопорушення, що мають на меті надати допомогу органам слідства у встановленні обставин кримінальної справи, а також осіб, які брали участь у вчиненні злочину або були причетні до нього. В свою чергу автор вказує, що така допомога може полягати у: наданні допомоги у викритті інших співучасників, або їх місця знаходження, встановленні і видачі знарядь і засобів вчинення злочину, майна, здобутого незаконним шляхом сповіщенні про всі відомі особі обставини вчинення суспільно небезпечно діяння, тощо [36, с. 43].

В свою чергу Р.І. Матюшенко вказує що, існують випадки коли випадки, яка вчинила злочин, своїми діями сприяє розкриттю злочину, але у зв'язку з якимись причинами ці дії не дали позитивного результату, всупереч її волі. Такі дії особи, на думку автора, також слід розглядати як сприяння розкриттю злочину, оскільки цей результат не наступив з обставин, що не залежали від особи, яка скоїла злочин [37, с. 100].

Третьою підставою звільнення особи у зв'язку з дійовим каяттям є повне відшкодування заподіяних збитків або усунення заподіяної шкоди, що полягає у добровільному задоволенні винним або іншими особами, зокрема батьками чи близькими родичами, обґрунтованих претензій потерпілого щодо відшкодування заподіяної злочином матеріальної та моральної шкоди, загладжувані її в інший спосіб, наприклад шляхом прилюдного вибачення за завдану образу (абзац 6 п. 3 Постанови ПВСУ № 12 від 23.12.2005 р.).

В свою чергу, зазначену у постанові, вказує на доцільність проведення аналізу понять «збитки» та «шкода». Так, Донцов С. Е. та Шминова М. Я. стверджують, що у даному випадку ці терміни мають однакове значення, проте це твердження є суперечливим [38, с. 160; 39, с. 34].

Михайлов В., в свою чергу вказує, що відшкодування збитків

розуміють як добровільне відновлення за можливості тих майнових благ, яких злочинець позбавив потерпілого в результаті вчинення кримінального правопорушення [40, с. 6]. М. Григор'єва вказує, що це повернення, заміна або компенсація результату злочину, який має майнове вираження і завжди відповідає певному майновому чи грошовому еквіваленту [41, с. 142].

Усунення шкоди або відшкодування збитків обов'язково повинно бути добровільним. Тобто у тому випадку, коли відшкодування здійснюється з певними діями інших осіб (виконавча служба, тощо) до, воно не є добровільним та не може бути підставою звільнення особи від кримінальної відповідальності.

Пленум ВСУ зазначає, що звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям за наявності усіх передбачених кримінальним законом підстав та умов є обов'язковим. Таке звільнення суди повинні застосовувати незалежно від того, надійшло провадження до суду з відповідним клопотанням чи з обвинувальним актом.

Слід зазначити, що суд при прийнятті рішення про звільнення особи перш за все повинен керуватися тими даними, які вказують на дійове каяття винної особи: активне сприяння розкриттю злочину, щире каяття, відшкодування збитків та усунення шкоди. За наявності зазначених вище підстав суд звільняє особу від кримінальної відповідальності і це його обов'язок а не право.

Наступним видом звільнення особи від кримінальної відповідальності, який ми розглянемо в нашій роботі є звільнення у зв'язку з примиренням винного з потерпілим. Так, стаття 46 КК зазначає, що особа, яка вперше вчинила злочин невеликої тяжкості або необережний злочин середньої тяжкості, крім корупційних злочинів, звільняється від кримінальної відповідальності, якщо вона примирилася з потерпілим та відшкодувала завдані нею збитки або усунула заподіяну шкоду.

Відповідно умовою такого звільнення від кримінальної відповідальності є: вчинення особою вперше необережного злочину або злочину невеликої чи середньої тяжкості. Дані умови вже були проаналізовані нами раніше.

Як зазначає ВСУ, примирення винної особи з потерпілим слід розуміти як акт прощення її в результаті вільного виявлення, що виключає будь-який неправомірний вплив незалежно від того, яка із сторін була ініціатором, та за яких мотивів (абзац 3 п. 4 Постанови ПВСУ № 12 від 23.12.2005 р.). Наслідком цього примирення є угода між потерпілим і особою, яка вчинила злочин, відповідно до якої потерпілий не наполягає на притягненні до кримінальної відповідальності злочинця, а він відшкодовує завдані нею збитки або усуває заподіяну шкоду. Перелік мотивів, якими керується потерпілий, погоджуючись на примирення, значення не мають, При цьому про примирення потерпілий і особа, яка вчинила злочин повідомляє особу, яка проводить розслідування кримінального провадження, при цьому не є важливим хто був ініціатором такого примирення. Головною умовою при цьому є добровільність, тоб - то будь-який вплив на особу (злочинцем, або іншими особами), якій злочином було завдано шкоди, є недопустимим та є обов'язковою є підставою відмови у звільненні особи від кримінальної відповідальності.

Наступною підставою звільнення, яке слід розглянути є обов'язкове відшкодування завданих збитків або усунення заподіяної шкоди. На її особливостях слід окремо зупинитися окремо. В КК України відсутня вимога повного відшкодування збитків чи усунення шкоди, головною умовою є те, щоб винним були задоволені всі майнові та немайному претензії потерпілого, але можливі випадки, коли потерпілий повністю відмовляється від відшкодування завданої йому шкоди.

О. А. Парфіло, вказує, що потерпілому і винному необхідно скласти

письмову угоду, у відповідній формі, про відмову від зобов'язань щодо відшкодування [42, с. 176]. Ж. В. Мандриченко вважає, що це не буде відповідати положенню ст. 46 КК. Він пропонує в даному випадку керуватися досвідом інших країн коли при неможливості усунення матеріальної шкоди суд на прохання обвинуваченого або підсудного за вмотивованим клопотанням та згодою потерпілого повинен надати розстрочку відшкодування вже визначеної шкоди на чітко визначений проміжок часу [43, с. 923].

У зв'язку з передачею особи на поруки є наступним видом звільнення є звільнення від кримінальної відповідальності. Ст. 47 КК передбачає, що особа, яка вперше вчинила злочин невеликої або середньої тяжкості, , та щиро покаялася, може бути звільнена від кримінальної відповідальності з передачею її на поруки колективу підприємства, установи, організації за їх клопотанням за умови, не ухилятиметься від заходів виховного характеру та не порушуватиме громадського порядку, що вона протягом року з дня передачі її на поруки виправдає довіру колективу, у разі порушення умов передачі на поруки особа, звільнення скасовується.

При цьому умовою, є вчинення особою вперше злочину невеликої або середньої тяжкості. Слід зазначити, розширення випадків, коли таке звільнення може бути застосоване є однією з головних відмінностей від попередніх видів звільнення особи від кримінальної відповідальності. У даній нормі зазначено, що злочин середньої тяжкості необов'язково має бути вчинений з необережності.

Дане звільнення особи від кримінальної відповідальності має тікі підстави: клопотання колективу про передачу цієї особи на поруки та щире каяття.

ВСУ зазначає щире каяття свідчить про бажання винної особи спокутувати провину перед колективом та виправити свою поведінку. В

свою чергу особу, яка не визнала себе винною у вчиненні злочину, передавати на поруки не можна (абзац 2 п. 5 Постанови ПВСУ № 12 від 23.12.2005 р.).

Наступною підставою звільнення від кримінальної відповідальності є наявність клопотання колективу підприємства, установи, організації про передачу цієї особи на поруки. Колектив підприємства, установи, організації складають особи, які своєю суспільно-корисною працею чи навчанням (в різних формах) беруть участь в його діяльності. Деякі вітчизняні науковці вважають, що не утворюють складового колективу члени громадського об'єднання, а відповідно, і не можуть подавати клопотання про взяття особи на поруки. Протилежну точку зору підтримує Т.Б. Ніколаєнко, яка стверджує, що клопотання про передачу на поруки може бути подане громадською організацією за місцем проживання особи яка вчинила злочин, за умови, якщо особа ніде не навчається і не працює. Причини по яким особа не навчається і не працює не беруться до уваги [44, с. 13].

Передача особи на поруки, на відміну від раніше зазначених видів звільнення від кримінальної відповідальності це право, а не обов'язок суду.

Стаття 48 КК передбачає, що особу, яка вперше вчинила злочин невеликої або середньої тяжкості, крім корупційних злочинів, може бути звільнено від кримінальної відповідальності, якщо буде визнано, що на час розслідування або розгляду справи в суді внаслідок зміни обстановки вчинене нею діяння втратило суспільну небезпечність або ця особа перестала бути суспільно небезпечною.

Умовою такого звільнення від кримінальної відповідальності є вчинення особою вперше злочину невеликої або середньої тяжкості, крім корупційних злочинів, про що окремо вказує КК. Слід зазначити що в цьому випадку не розглядається форма вини. Підставами такого виду звільнення є

втрата особою суспільної небезпечності внаслідок зміни обстановки або втрата діянням суспільної небезпечності внаслідок зміни обстановки.

Козаченко І.Я. та Незнамова З.О. зазначають, що під зміною обстановки необхідно розуміти такі суттєві зміни в соціальних об'єктивних умовах та причинах, за яких не тільки це діяння, а й всі інші подібні діяння втрачають свою суспільну безпеку. Такі зміни повинні впливати на суспільну правосвідомість та суспільну думку, яка за нових умов суспільство не сприймає як суспільно небезпечне діяння, вчинене в іншій обстановці, яке мало значну небезпечність на момент вчинення [45, с. 427].

Підставою звільнення особи від кримінальної відповідальності є також втрата такою особою суспільної небезпечності. Суспільна небезпечність особи знаходить своє вираження, насамперед, у вчиненні злочину, а у подальшому визначається, у першу чергу, ступенем можливості вчинення нею нового тотожного або однорідного злочину (абзац 5 п. 7 Постанови ПВСУ № 12 від 23.12.2005 р.).

Сучасні вчені кримінального та кримінально-процесуального права відносять до фактів, що свідчать про втрату особою суспільної безпеки наступні: створення сім'ї злочинцем з жертвою злочину; призив на строкову військову службу, працевлаштування раніше непрацюючого, тяжку хворобу або нещасний випадок, внаслідок якого особа стала інвалідом; зміну постійного місця проживання і розірвання зв'язків з представниками криміналітету [46, с. 138]; вчинення героїчного або корисного поступку, які свідчать про втрату особою, яка вчинила злочин, суспільної безпеки; вагітність; поміщення неповнолітнього до спеціального закладу, усунення тяжких особистих обставин які були причиною вчинення злочину [47, с. 291],

Останнім видом звільнення особи від кримінальної відповідальності, який міститься у розд. IX Загальної частини КК, є звільнення у зв'язку із

закінченням строків давності. Умовою такого звільнення відповідно до ст. 49 КК є вчинення особою злочину невеликої або середньої тяжкості, тяжкого чи особливо тяжкого злочину.

Підставою звільнення за ст. 49 КК України особи від кримінальної відповідальності визнається вплив визначених строків давності від дня вчинення злочину до набрання законної сили обвинувальним вироком суду, яким особа засуджена до кримінальної відповідальності за вчинений нею злочин певної тяжкості.

При цьому слід вказати, що моментом спливу строку давності є день, коли був скоєний злочин. У випадку вчинення злочину з матеріальним чи формальним складом початком строку є момент завершення суспільно небезпечного діяння; початком строку стосовно продовжуваного злочину є момент останнього діяння, що були об'єднані єдиним наміром і складають продовжуваний злочин; від дня фактичного припинення злочинної дії або бездіяльності стосовно триваючого злочину. Остаточним моментом спливу строку давності є перша секунда 1 годин першої після останньої доби набрання вироком суду законної сили.

Проте у даному випадку існують виключення, а саме тоді, коли особа, яка вчинила злочин, ухилилася від слідства або суду, в такому випадку перебіг давності зупиняється, і відновляється лише з моменту з'явлення особи із зізнанням або її затримання. В цій ситуації слідчий зупиняє розслідування кримінального провадження і проводить усі необхідні дії для встановлення місцезнаходження особи та її затримання. Проте необхідно враховувати, як зазначає Ю. В. Баулін, це не відноситься до осіб, що ухиляються від правоохоронних органів, після вчинення злочину, але правоохоронним органам взагалі невідомо про вчинений злочин (факт природньої латентності злочинів) [47, с. 180]. Особою, яка переховується, вважається така, якій було в законному процесуальному порядку, спеціально-

уповноваженою особою повідомлено про підозру, і після цього вона (особа набула статус підозрбаного) зникла з метою ухилення від кримінальної відповідальності (відбування покарання) її місцезнаходження невідоме.

Дослідивши види звільнення від кримінальної відповідальності слід зазначити, що в кримінальному та кримінально-процесуальних законах передбачені й інші види звільнення, які містяться у нормах Особливої частини чинного КК України.

Слід окреслити загальні підстави спеціального звільнення від кримінальної відповідальності це добровільне повідомлення про вчинений злочин або здачу предметів, що можуть бути речовими доказами у справі. Тобто у особи була можливість вчинити і приховати факт вчинення злочину, але вона, керуючись власними добровільними переконаннями, відмовилася від своїх злочинних дій та повідомила про відповідному органу. Підтримуючи таку точку зору слід сказати, що Михайленко О. вказує, що не має принципового значення, до якого саме органу звернулася особа, яка вчинила протиправне діяння [30, с. 52]. Михайленко О. до таких органів відносить будь який орган державної влади або місцевого самоврядування.

Однією з головних підстав в даному виді звільнення слід вважати відсутність настання суспільно-небезпечних наслідків. Особа повинна добровільно, враховуючи свої особисті переконання, відмовитися від злочинного наміру до того, як нею було вчинено суспільно-небезпечне діяння. У разі явки з повинною вже після вчинення кримінального правопорушення вона буде розцінюватися лише як пом'якшуюча обставина,.

Проаналізувавши види звільнення від кримінальної відповідальності, можна виділити такі основні умови для його застосування: у деяких випадках воно повинно бути вчинене вперше або з необережності;

кримінальне правопорушення повинно бути відповідної тяжкості (невеликої або середньої), крім корупційних злочинів;

Підстави звільнення від кримінальної відповідальності в кожному з кожному з його видів випадків є специфічними, в кожному випадку вони мають бути доведені та підтверджені необхідною кількістю зібраних доказів.

У випадку звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям слідчим має бути доведено підстави: повне відшкодування збитків або усунення шкоди; щире каяття, активне сприяння розслідуванню злочину

Підставами звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим є: факт відшкодування збитків і усунення шкоди та факт примирення. Обов'язковою умовою примирення винного з потерпілим є добровільна обопільна згода [48, с. 75].

Підставою звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з передачею особи на поруки є: визнання особою факту вчиненого злочину та клопотання підприємства, установи чи організації, яке приймається на загальних зборах відповідної юридичної установи.

Підставою звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку із зміненням обстановки є наступне: обстановка навколо злочину або самої особи злочинця змінилася настільки, що вони втратили суспільну небезпеку. При цьому слід зауважити, що деякі науковці вказують на відсутність необхідності збирати докази, які підтверджували б зміну обстановки. А.А. Ейсман в свою чергу вказує, що дані про відповідну зміну обстановки не входять до переліку матеріалів кримінального провадження у вигляді результатів допитів, висновків експертів чи інших речових доказів. Ці дані враховуються судом шляхом оцінки загальної процесуальної ситуації, вони не доказуються у процесуальному розумінні

цього поняття [49, с. 102].

Підставами у разі звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку з закінченням строків давності є: підозрюваний не переховувався від слідства та суду пройшов певний термін (пройшло достатньо часу з моменту вчинення злочину відповідної тяжкості).

Прокурор згідно ст. 287 КПК України складає відповідне клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності, яке має відповідати всім процесуальним вимогам при цьому він повинен виконати всі необхідні дії та переконатись, що підозрюваний не заперечує проти звільнення від кримінальної відповідальності (в необхідних випадках переконатись, що не заперечує потерпілий). Відповідно до клопотання прокурора повинна додаватися письмова згода особи на звільнення від кримінальної відповідальності, таке погодження обов'язково повинно мати письмову процесуальну форму, інших вимог, щодо необхідних елементів, які повинні входити до неї діюче кримінальне процесуальне законодавство не висуває.

КПК України 2012 року, на відміну від попередніх кодексів визначило вимоги до клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності. Клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності повинно складатися з трьох частин (вступної, мотивувальної та резолютивної).

У вступній частині клопотання прокурор зазначає на також дату та місце складання відповідного клопотання, анкетні відомості підозрюваного (прізвище, ім'я, по батькові, дата та місце народження, місце проживання, громадянство), найменування кримінального провадження та реєстраційний номер і дату внесення до ЄРДР,

Мотивувальна частина складається з викладення фактичних обставин кримінального правопорушення та його правової кваліфікації із зазначенням статті та формулювання підозри, доказів, які підтверджують

факт вчинення особою кримінального правопорушення, розміру шкоди, завданої злочинам, та відомостей про її відшкодування, наявності обставин, які свідчать, що особа підлягає звільненню від кримінальної відповідальності, а також відомостей про ознайомлення з клопотанням потерпілого та його думки щодо можливості звільнення підозрюваного від кримінальної відповідальності.

Результативна частина має звернення до суду з проханням про звільнення особи від кримінальної відповідальності. Наприкінці документа вказуються додатки, які будуть направлені до суду зазначається дата та місце його складання, після чого відповідне клопотання підписується прокурором.

Виходячи з положень ст. 283 КПК досудове розслідування вважається закінченим з моменту звернення до суду з клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності. Хоча доцільніше було б зазначити, що досудове розслідування закінчується з моменту внесення відповідних відомостей до Єдиного реєстру досудового розслідування, яке відбувається одразу після передачі клопотання до суду у найкоротші строки.

РОЗДІЛ 3 ЗАКІНЧЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ СКЛАДАННЯМ ОБВИНУВАЛЬНОГО АКТА, КЛОПОТАННЯ ПРО ЗАСТОСУВАННЯ ПРИМУСОВИХ ЗАХОДІВ МЕДИЧНОГО АБО ВИХОВНОГО ХАРАКТЕРУ

3.1 Порядок складання та направлення до суду обвинувального акта за КПК України.

Виконавши усі необхідні дії, які передбачені ст. 290 КПК, особа, яка проводить розслідування може приступити до складання заключного процесуального документа у провадженні, в якому повинні зазначитися обставини вчиненого злочину а саме - обвинувальний акт. При виконанні зазначених процесуальних дій особа, яка веде розслідування кримінального провадження повинна бути чітко переконана у: у винності підозрюваного та у факті вчинення суспільно-небезпечного діяння. Особа, яка веде розслідування кримінального провадження повинна бути переконана в тому, що в ході розслідування виконані всі необхідні процесуальні дії, проведена перевірка (підтвердження чи спростування) інших обставин по справі, які складають предмет доказування, зібрані в ході досудового розслідування докази досліджені та оцінені як окремо, так і в сукупності з іншими доказами. Підтверджуючи зазначене Гуценко К. Ф. вказує, що рішення про закінчення досудового розслідування приймається лише у випадку, коли буде встановлено, що воно було проведено процесуально правильно та повно, всебічно та об'єктивно [50, с. 229].

Слід зазначити, що обвинувальний акт являє собою кримінальний процесуальний акт, в якому відображено рішення особи, яка проводила розслідування кримінального провадження, затверджене прокурором, або самого прокурора про закінчення досудового слідства по справі і

направлення кримінального провадження до суду для вирішення питання про винність підозрюваного [111, с. 164]. Обвинувальний акт є процесуальним гарантом захисту прав і законних інтересів підозрюваного, обвинуваченого, потерпілого та всіх інших учасників кримінального процесу. В обвинувальному акті сформульовано кінцеве обвинувачення в матеріально-правовому виразі і висловлюється впевненість особи, яка вела розслідування по справі та прокурора у винності конкретної особи у вчиненні злочину. Обвинувальний акт вказує на досягнення цілей кримінального провадження: винна особа виявлена за допомогою зібраних доказів, кримінальне правопорушення розкрито, досліджені всі докази, дотримані всі процесуальні вимоги, сформульоване остаточне обвинувачення.

Під час нашого дослідження логічним вбачається по перше дати загальну характеристику обвинувального акта.

У КПК 1960 р. передбачав у випадку направлення справи до суду направлявся обвинувальний висновок, а не обвинувального акта. Проте суттєвого значення зміна назви не має і суть цього документа залишається тією самою. Сам термін «висновок» підкреслює, значимість цього документа, та його остаточний характер. З цієї точки зору термін «акт» зменшує завершальне значення документа. Подібну точку зору підтримує Т. В. Каткова, яка зазначає, що назва остаточного документа по справі, а саме обвинувальний висновок логічно відповідає його процесуальному призначенню. Висновки особи, яка проводила розслідування кримінального провадження, викладені в ньому, мають попереднє значення і можуть бути спростовані тільки під час судового розгляду справи [51, с. 31]. Протилежну точку зору підтримує Б. О. Гришин [52, с. 78].

В свою чергу І. Д. Гончаров, провівши аналіз КПК 1960 р., зазначав, що після затвердження прокурором обвинувального висновку він

трансформується в обвинувальний акт і стає вихідним моментом початку судового розгляду [53, с. 32].

При аналізі поняття обвинувального акта слід сказати, що в науці існують різні визначення цього поняття. Так, М.С. Строгович вказує: обвинувальний висновок це процесуальний акт, який завершує попереднє розслідування по справі та формулює його процесуальні висновки, на основі яких суд приймає відповідне рішення [54, с. 157]. Л. А. Маріупольський вказує на такий аспект цього поняття, як те що він є процесуальним документом, який закінчує попереднє розслідування кримінального провадження, в котрому повинна знайти своє відображення фактичні обставини справи [55, с. 10]. Підтримуючи попередню точку зору А. С. Кобліков вказує, що це процесуальний документ, в якому підводиться висновок попереднього розслідування, якого дійшла особа, яка веде розслідування кримінального провадження на основі повного, об'єктивного та всебічного, дослідження обставин вчиненого суспільно-небезпечного діяння [56, с. 228].

Таким чином, слід зазначити, що хоча науковці дають різні визначення цього поняття обвинувального акта, в своїх визначеннях вони називають майже всі його складові та процесуальні ознаки. Саме тому слід зробити висновок, що обвинувальний акт - це обов'язково правовий акт уповноваженої на те особи (який має відповідну процесуальну форму) в якому на основі висновків особи, яка веде розслідування кримінального провадження, описується подія злочину, надається правова кваліфікація діяння особи, яка його вчинила, а також вказуються інші обставини, передбачені КПК України

Досліджуючи питання обвинувального акта слід зазначити, що ще А. С. Коблікова зауважив, що законність будь-якого процесуального рішення визначається як відповідність наступним положенням: перед винесенням

відповідного рішення повинні бути проведені дії, які доводять наявність обставин по справі, за яких приймається відповідне рішення; винесення відповідного рішення повинно бути передбачене законом; при кваліфікації діяння був правильно застосований матеріальний закон; рішення повинно бути винесено своєчасно компетентною особою чи органом; рішення повинно бути виражене у встановленій законом формі та мати відповідні реквізити та процесуальне оформлення [57, с. 105].

Однією з головних ознак обвинувального акта є його обґрунтованість. Ця ознака означає обумовленість висновків особи, яка веде розслідування кримінального провадження достатніми та достовірними та допустимими доказами. Тоб-то, обґрунтованість обвинувального акта являє собою доведеність винності підозрюваної особи у вчиненні злочину під час досудового розслідування [58, с. 7]. Підставою для складання обвинувального акта є необхідна, достатня сукупність перевірених доказів, які дають можливість зробити правильні висновки.

Крім законності та обґрунтованості, існують і інші процесуальні вимоги, які висуваються до обвинувального акта. Підтверджуючи зазначене слід вказати на точку зору А.Я. Дубинського, котрий вказує, що при прийнятті відповідного процесуального рішення повинні бути вирішені усі пов'язані з цим процесуальні питання [59, с. 65].

В. Г. Асташенков окремо виділяє вимогу справедливості, яка вказує, що обвинувальний висновок буде справедливий в тому випадку, коли він побудований на істинності встановлених та досліджених фактів [60, с. 60—63].

Структура обвинувального акта, за думкою більшості вчених складається двох частин: описової та резолютивної [61, с. 53—54; 62, с. 247; 54, с. 158]. Проте існують і інші точки зору на це питання.

Цікавою з точки зору нашого дослідження є думка С. К. Пітерцева,,

який вказує обвинувальний акт складається з вступної, описової та резолютивної частини [58, с. 8]. Така структура, на нашу точку зору, виглядає цілком логічним рішенням, бо частина, в якій міститься назва документа, соціально-демографічка, соціально-рольова та кримінально-правова інформація про підозрюваного, значно відрізняється від інших частин обвинувального акта.

Іншу, проте схожу з попередніми структурами надають В. А. Коханов та А. В. Савкін, які вважають, що обвинувальний акт складається з описової, резолютивної частини та додатків [63, с. 14].

Відмінна від попередньої є структура запропонована В. Ф. Статкусом, Л. А. Маріупольським, В. С. Тульчиним, які вважають, що обвинувальний акт складається з вступної, описової, резолютивної та кінцевої частини. Слід звернути увагу на те, що у кінцевій частині обвинувального акта, як зазначають вказані автори, повинно бути зазначено найменування суду, якому підсудне дане провадження, підпис особи, яка склала обвинувальний акт, та вела розслідування кримінальної справи, дата та місце його складання інші доні по справі. [55, с. 28].

Дослідивши точки зору різних вітчизняних та закордонних вчених слід сказати, що чинний КПК передбачає три складові частини обвинувального акта: вступну, описову та додатки.

Вступна частина обвинувального акта повинна включати в себе відомості, які зазначені у п. 1-3 ч. 2 ст. 291 КПК. До них належать такі: найменування кримінального провадження та його реєстраційний номер; прізвище, ім'я, по батькові та займані посади слідчого та прокурора; анкетні відомості кожного потерпілого (прізвище, ім'я, по батькові, дата та місце народження, місце проживання, громадянство), анкетні відомості кожного обвинуваченого (прізвище, ім'я, по батькові, місце проживання, громадянство, дата та місце народження, а також відомості про

повідомлення цим особам про підозру).

Описова частину обвинувального акта. Вона складає центральну, частину цього документа. Найбільший обсяг інформації як раз і висвітлений в цій частині. В описовій частині висвітлюються питання та підстави застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичної особи, розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, обставини, що обтяжують чи пом'якшують покарання, відомості, що характеризують особу підозрюваного та обвинуваченого тощо.

Слід зазначити, що основою обвинувального акта є викладення обставин, які вказують на вину підозрюваного та обвинуваченого. Особа, яка складає обвинувальний акт описує всі дії (чи бездіяльність) підозрюваного, які мають значення по справі.

У випадках розслідування багатоепізодних кримінальних правопорушень особа, яка уповноважена складати обвинувальний акт, може використовувати епізодичний спосіб, який полягає у викладенні фактичних обставин кожного окремого епізоду злочинної діяльності підозрюваного (підозрюваних). Вважається, що при епізодичному способі можуть застосовуватися різні способи викладення обвинувальних доказів, які стосуються окремих епізодів. крім того, деякі науковці зазначають, що слідчий (прокурор) може самостійно обрати критерій (наприклад за епізодами, співучасниками, місцем вчинення правопорушення тощо), за яким він буде послідовно (за певною системою) вказувати обставини вчиненого кримінального правопорушення [64, с. 496]. У будь-якому випадку саме слідчий обирає той спосіб, за допомогою якого він буде складати описову частину обвинувального акта. Головним його завданням є складання такого обвинувального акта, який би відповідав усім зазначеним вище вимогам.

При викладенні обставин, які мають значення для встановлення

істини по кримінальному провадженню, важливі також і стилістичні прийоми для надання певної психологічної емоційності тим фактам, які зазначаються в обвинувальному акті. Так С.А. Шейфер вказує, що аргументованість та переконливість висновків, значно підвищується при застосуванні відповідних стилістичних прийомів [65, с. 72].

В подальшому слідчий, керуючись вимогами п. 5 ч. 2 ст. 291 КПК, повинен надати правову кваліфікацію злочину з посиланнями на положення закону і статті (частини статті) КК України та формулювати обвинувачення. Правова кваліфікація є логічним завершенням аналізу наявних у особи, яка проводить розслідування кримінального провадження доказів. Слідчий який складає обвинувальний акт, повинен співставити злочин з наявним складом злочину, при цьому уникнувши правової конкуренції норм КК України. На підставі від відповідного положення КК України та від фактичних обставин, які були встановлені під час досудового розслідування кримінального провадження. Крім цього, згідно з відповідним положенням КПК України слідчий також зобов'язаний сформулювати обвинувачення.

Питання щодо поняття та суті формулювання обвинувачення серед науковців є достатньо обговорюваним. Слід зазначити, що чинний КПК України надає визначення обвинувачення. Так під обвинуваченням слід слід розуміти як твердження про вчинення певною особою злочинних діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність, висунуте у порядку, встановленому КПК, тож формулювання обвинувачення можна розуміти як його певне письмове оформлення. М. І. Бажанов вважає, що «формулювання обвинувачення включає в себе не тільки фактичний склад обвинувачення... а також і юридичну кваліфікацію цього злочину.» [66, с. 36].

У формулюванні обвинувачення повинні міститися такі відомості, як прізвище, ім'я, по батькові обвинуваченого, час, місце, спосіб вчинення

злочинного діяння, ціль, мотив, мета, форма суб'єктивної сторони винної особи, кваліфікуючі ознаки, співучасники, характер та розмір шкоди, а також інші відомості, які впливають на кваліфікацію діяння. Далі в обвинувальному акті повинні міститися обставини, що обтяжують чи пом'якшують покарання (п. 6 ч. 2 ст. 291 КПК). При складанні цієї частини обвинувального акта слід використовувати відповідні положення КПК України, а саме: ст. 66 та 67 КК України. Як відомо, перелік обставин, що пом'якшують покарання, не є вичерпним, а отже, слідчий може зазначити й ті обставини, які КК не встановлені. Проте таке формулювання означає, що визнати ті чи інші обставини такими, що пом'якшують покарання, може лише суд. У той самий час це не є перешкодою для слідчого при складанні обвинувального акта. Однак слід пам'ятати, що якщо обставини, які пом'якшують покарання, є кваліфікуючою ознакою злочину, то вони не повинні дублюватися в обвинувальному акті.

Обставини, що обтяжують покарання, зазначені в ст. 67 КК України. Їх перелік є вичерпним та не може бути розширеним слідчим. Проте слід зауважити, що якщо ці обставини є кваліфікуючими ознаками злочинного діяння та вже були зазначені в обвинувальному акті, повторно їх зазначати не потрібно. Слідчий просто повинен зазначити, що обставини, які обтяжують покарання, встановлені не були.

Після цього слідчий повинен вказати на розмір шкоди, яка була завдана кримінальним правопорушенням (п. 7 ч. 2 ст. 291 КПК). При цьому слідчий, у першу чергу, повинен керуватися не власними переконаннями, а наявними доказами, які вказували б на розмір та характер шкоди. До них можна віднести різні чеки, квитанції щодо виконання робіт по усуненню завданої шкоди, квитанції щодо лікування особи, яка отримала тілесні ушкодження внаслідок злочинних діянь, тощо. При визначенні розміру шкоди слідчий також може користуватися висновками проведених

експертиз, бухгалтерських та аудиторських перевірок тощо. При складанні даної частини обвинувального акта до слідчого висувають аналогічні вимоги, а отже, уповноважена особа повинна обґрунтувати свої висновки з приводу завданої кримінальним правопорушенням шкоди.

Пункт 8 ч. 2 ст. 291 КПК зобов'язує слідчого вказати в обвинувальному акті розмір витрат на залучення експерта. Таким чином законодавець зобов'язує особу, вина якої буде доведена судом, відшкодувати не лише завдану шкоду потерпілому, а й інші витрати, які понесла держава в особі органів, що проводять досудове розслідування, при проведенні експертиз. Цілком очевидно, що в обвинувальному акті слідчий зазначає лише розмір витрат на залучення тих експертиз, які були ініційовані органами досудового розслідування та до моменту передачі обвинувального акта до суду.

У кінці обвинувального акта мають міститися відомості про дату та місце його складання, а також затвердження цього документа підписом уповноваженої особи, яка його склала. Цілком очевидно, що без такого затвердження обвинувальний акт не набуває силу кінцевого процесуального документа та не зможе бути направленим до суду. Там також вказуються прізвище, ім'я, по батькові та посада особи, яка склала обвинувальний акт.

Після дотримання усіх зазначених процесуальних вимог слідчий направляє, підготовлений ним, обвинувальний акт прокурору для затвердження. Прокурор повинен перевірити відповідність обвинувального акта вимогам чинного кримінально-процесуального законодавства, а також перевірити повноту та всебічність проведеного та достатність досудового розслідування, можливість його закінчення.

Перевіряючи обвинувальний акт, прокурор перш за все здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення досудового

розслідування у формі процесуального керівництва (ч. 1 ст. 36 КПК).

Строк, за який прокурор повинен перевірити обвинувальний акт, включається до загального строку проведення досудового розслідування. Процедура аналізу прокурором обвинувального акта складається з наступних частин: та вивчення висновків до яких дійшов слідчий та які були сформовані на основі наявних доказів та вивчення самого кримінального провадження, правильності його проведення, стану дотримання прав і свобод всіх учасників провадження. При цьому прокурор повинен бути впевненим, що всі наявні докази є допустимими, достатніми, достовірними та належними, а висновки, до яких дійшов слідчий на основі цих доказів, є обґрунтованими та достатніми для доведення вини особи у вчинення кримінального проступка.

У тому випадку, коли прокурор починає вивчати кримінальне провадження з обвинувального акта, то такий порядок не дозволяє працівнику прокуратури більш широко підійти до аналізу матеріалів кримінального провадження: прокурор вивчає висновки, які були зроблені слідчим, а потім аналізує самі докази, за допомогою яких слідчий обґрунтував свою позицію. З іншого боку, прокурор спочатку може ознайомитися з матеріалами кримінального провадження, послідовно аналізуючи весь хід досудового розслідування. Після вивчення усіх доказів та на основі власного переконання про доведеність чи недоведеність винності особи прокурор може приступити до аналізу обвинувального акта. Вивчення спочатку доказової бази дозволяє працівнику прокуратури сформулювати власну позицію та підтвердити (чи не підтвердити) її в обвинувальному акті. Необхідно звернути увагу, що при вивченні обвинувального акта прокурор, ознайомившись з висновками слідчого до матеріалів досудового розслідування, буде шукати підтвердження їм серед наявних доказів, не приділяючи достатньої уваги іншим фактам, які можуть

бути критичними під час судового провадження. тому вбачається за доцільне спочатку ознайомитися з матеріалами кримінального провадження, а вже потім - з обвинувальним актом.

Проаналізувавши всі зазначені аспекти та порівнявши наявні у справі докази з висновками, які були зроблені слідчим в обвинувальну акті, прокурор виконує одну з дій, які зазначені в ч. 1 ст. 291 КПК.

Стаття 291 КПК дозволяє прокурору скласти новий обвинувальний акт та направити його до суду. Прокурор користується правом скласти новий обвинувальний акт у тому випадку, коли він переконаний у повноті та всебічності проведеного розслідування, достатності наявних у провадженні доказів для доведення винуватості особи в суді, проте у той самий час він не погоджується з формулюванням висновків слідчого чи з викладенням відомостей у даному процесуальному документі. крім того, прокурор може скласти новий обвинувальний акт і у тому випадку, коли він просто хоче змінити стиль викладення відомостей, який буде краще відповідати його манері та стратегії підтримання державного обвинувачення. у цьому випадку значних процесуальних відмінностей немає. Проте такий обвинувальний акт вже не потребує затвердження прокурором у вступній частині.

Якщо прокурор, ознайомившись з матеріалами досудового розслідування та обвинувальним актом, дійде висновку, що наявних доказів недостатньо для доведення винуватості особи в суді, він може повернути всі матеріали слідчому для проведення додаткових процесуальних дій. У такому випадку разом з обвинувальним актом прокурор надсилає чіткі письмові вказівки, які містять інформацію про те, що саме має зробити слідчий. Після проведення всіх необхідних дій слідчий повторно відкриває матеріали досудового розслідування зацікавленим особам у порядку, передбаченому ст. 290 КПК, додавши до них ті відомості, які були отримані

внаслідок додаткових слідчих дій. Далі слідчий складає новий обвинувальний акт та згідно з вимогами КПК направляє його прокурору.

Згідно з цим положенням прокурор закриває провадження під час досудового розслідування за будь-якими підставами, передбаченими ч. 1 ст. 284 КПК України.

Згідно з ч. 4 ст. 291 КПК до суду разом з обвинувальним актом надсилаються: розписка або інший документ, що підтверджує отримання цивільним відповідачем копії цивільного позову, якщо він був пред'явлений під час розслідування не до підозрюваного; реєстр матеріалів досудового розслідування; розписка підозрюваного про отримання копії обвинувального акта, копії цивільного позову, якщо він був пред'явлений під час досудового розслідування, і реєстру матеріалів досудового розслідування; цивільний позов, якщо він був пред'явлений під час досудового розслідування.

Слід зазначити, що подача до суду до початку судового розгляду будь-яких інших документів забороняється.

Вказується у реєстрі матеріалів досудового розслідування наступне: заходи забезпечення кримінального провадження, застосовані в ході досудового розслідування, їх назви, особи, до яких вони були застосовані, термін їх застосування та скасування; проведені в ході досудового розслідування процесуальні дії із зазначенням їх назви, дати, часу проведення, вилучених чи отриманих у ході їх проведення речей та документів; прийняті в ході досудового розслідування процесуальні рішення із зазначенням назви самого рішення, дати його прийняття, відомостей про уповноважену особу.

Слід зазначити, що обвинувального акта додається розписка підозрюваного про отримання копії обвинувального акта, копії цивільного позову(як що він був поданий). Копія обвинувального акта вручається

разом з направленням його до суду.

Надання будь який інших документів до суду до початку розгляду забороняється.. Згідно з ч. 1 ст. 317 КПК документи, інші матеріали надаються до суду вже безпосередньо під час проведення судового провадження його учасниками, додаються до обвинувального акта за рішенням суду, і в своїй загальній сукупності складають матеріали судового кримінального провадження.

Загальносуспільне та загальнодержавне значення обвинувального акта проявляється в тому, що в ньому знаходить своє фактичне відображення прагнення держави боротьби з таким суспільно-негативним явищем, як злочинність при суворому дотриманні принципу законності [58, с. 5]. Громадянам, які знаходяться в залі судового засідання, стають відомими факти державного осуду дій підсудного, їм стає зрозумілим принцип невідворотності покарання за вчинений злочин, в цьому і проявляється виправне та виховне значення обвинувального акта.

3.3. Особливості закінчення досудового розслідування складанням клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру

Розглядаючи питання щодо особливостей закінчення досудового розслідування складанням клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру необхідно охарактеризувати застосування примусових заходів медичного характеру щодо осіб, які вчинили кримінальне правопорушення. Так. Б. А. Спасенніков зазначає, що під примусовими заходами медичного характеру (далі — ПЗМХ) слід розуміти заходи державного примусу, що призначаються, продовжуються,

змінюються і припиняються за ухвалою суду особам, які вчинили суспільно небезпечне діяння, передбачене законом про кримінальну відповідальність, в стані неосудності, а також особам, в яких після вчинення злочину настав психічний розлад, який унеможлиблює призначення чи виконання покарання, чи такі, що призначаються за вироком суду особам, які винні у вчиненому злочину і які страждають психічним розладом, який не виключає судимості, але вплинув на свідомо вольовий вибір поведінки під час вчинення злочину, і які полягають у психіатричному лікуванні та які спрямовані на поновлення, зміцнення психічного здоров'я осіб для виключення вчинення нового суспільно небезпечного діяння, їх небезпеки спричинення шкоди для себе чи інших осіб, можливості спричинення іншої суттєвої шкоди, дотримання їх прав та законних інтересів [67, с. 41]. Дещо коротше визначення надав М. М. Книга. Він зазначив, що ПЗМХ - це кримінально-правові заходи державного примусу, що застосовуються за рішенням суду до осіб, які становлять суспільну небезпеку і визнані неосудними чи обмежено осудними або захворіли на психічну хворобу після вчинення злочину [68, с. 224].

Повертаючись до характеристики застосування примусових заходів медичного характеру, слід зазначити, що законодавець підійшов дуже прискіпливо до питання регламентації застосування зазначених заходів. Так, розділ VI КПК «Особливі порядки кримінального провадження» містить главу 39, яка повністю присвячена відповідному питанню.

Так, стаття 503 КПК зазначає, що таке провадження має проводитися відносно двох категорій осіб: осіб, які вчинили суспільно небезпечне діяння у стані неосудності, та осіб, які вчинили відповідне правопорушення у стані осудності, але захворіли на психічну хворобу до винесення вироку. Проте стаття 93 КК зазначає, що категорій осіб, до яких можуть бути застосовані примусові заходи медичного характеру, три. КК підкреслює, що такими

особами є також обмежено осудні. Стаття 20 КК зазначає, що обмежено осудна особа (тобто така, яка під час вчинення злочину через наявний в неї психічний розлад не була здатна повною мірою усвідомлювати свої дії (бездіяльність) та (або) керувати ними) підлягає кримінальній відповідальності. У той самий час дане визначення ч. 2 ст. 504 КПК стверджує, що визнання особи обмежено осудною враховується судом при призначенні покарання і може бути підставою для застосування примусових заходів медичного характеру. У такому випадку суду надається право, а не обов'язок застосувати такого роду заходи.

У свою чергу, проведення досудового розслідування проти обмежено осудної особи у загальному порядку є цілком виправданим кроком з боку законодавця. Особливе положення у кримінальному процесі займають особи, які мають певні психічні розлади. Вони не можуть у повній мірі реалізовувати свої права, а отже, потребують особливого захисту. Відповідно держава в особі уповноважених органів намагається максимально зрівняти процесуальне становище таких суб'єктів з іншими учасниками кримінального провадження шляхом застосування специфічної процедури досудового розслідування. У той самий час застосування такої процедури вимагає залучення додаткових сил та коштів, що негативно впливає на принцип процесуальної економії. обмежено осудна особа — це така особа, яка вчинила кримінальне правопорушення внаслідок певного психічного розладу, який мав короткочасний характер. отже, на момент проведення досудового розслідування така особа може самостійно реалізовувати свої права у кримінальному процесі. відповідно така особа не потребує особливого порядку досудового розслідування, що чинний КПК і зазначає.

Законодавець у ч. 2 ст. 503 КПК достатньо чітко зазначив, що досудове розслідування проводиться згідно з правилами, встановленими у

випадку застосування примусових засобів медичного характеру, вважається таким з моменту винесення відповідної постанови слідчим чи прокурором. тобто застосування норм даної глави КПК жливо лише після винесення відповідного рішення слідчим чи прокурором. А вони приймають таке рішення у тому випадку, «якщо під час досудового розслідування будуть встановлені підстави щодо застосування примусових заходів виховного характеру...» (ч. 2 ст. 503 КПК). Які саме підстави - не зазначається. Це є відомості, які вказують на психічний розлад підозрюваного. Для підтвердження таких відомостей обов'язково повинна бути проведена експертиза (ч. 2 ст. 242 КПК). Експертиза може бути проведена до винесення постанови про зміну порядку досудового провадження. такий висновок також не суперечить положенням ст. 509 КПК, в якій зазначено, що психіатрична експертиза може бути застосована у тому випадку, коли будуть встановлені обставини, які дають підстави вважати, що особа під час вчинення суспільно небезпечного діяння була в неосудному або обмежено осудному стані, або вчинила кримінальне правопорушення в осудному стані, але потім захворіла на психічну хворобу. Зазначене означає, що особа, яка проводить досудове розслідування, спочатку залучає до кримінального провадження експерта, і у випадку підтвердження психічного розладу підозрюваного виносить постанову про зміну порядку досудового розслідування.

Стаття 505 КПК зазначає, які саме обставини мають бути встановлені під час досудового розслідування у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру. тож під час досудового розслідування мають бути встановлені такі обставини: вчинення даного суспільно небезпечного діяння або правопорушення цією особою; ступінь та характер розладу психічної діяльності чи психічної хвороби на час вчинення суспільно небезпечного діяння чи кримінального

правопорушення або на час досудового розслідування; час, місце, спосіб та інші обставини вчинення суспільно небезпечного діяння; наявність у цієї особи розладу психічної діяльності в минулому, можливість спричинення істотної шкоди особою її небезпечність внаслідок її психічного стану для самої себе та інших осіб, а також поведінка особи до вчинення суспільно небезпечного діяння або злочину та після нього; обставини, які підлягають спеціальній конфіскації і підтверджують, що гроші, цінності та інше майно, одержані внаслідок вчинення суспільно небезпечного діяння; характер і розмір шкоди, завданої суспільно небезпечним діянням або кримінальним правопорушенням.

Порівнюючи це положення зі ст. 91 КПК, можна помітити, що слідчий при розслідуванні провадження з можливістю застосування ПХМХ не повинен вказувати на всі обставини, які могли б вплинути на правову санкцію за вчинене правопорушення.

Досудове розслідування у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру закінчується закриттям кримінального провадження або складанням клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру (ст. 511КПК). Кримінальне провадження закривається у тому випадку, якщо особа, яка проводила досудове розслідування, дійде висновку про наявність підстав для закриття кримінального провадження, які передбачені ч. 1 ст. 284 КПК шляхом складання постанови про закриття кримінального провадження. Така постанова приймається прокурором.

В іншому випадку прокурор затверджує складене слідчим або самостійно складає клопотання про застосування ПЗМХ та надсилає його до суду. Перед цим повинні бути виконані вимоги, передбачені ст. 290 та 293 КПК. Згідно зі ст. 292 КПК таке клопотання має відповідати вимогам ст. 291 КПК, а також містити інформацію про примусовий захід медичного

характеру та позицію щодо можливості забезпечення участі особи під час судового провадження за станом здоров'я. Аналізуючи положення цих двох статей, а також перелік відомостей, які мають бути встановлені, можна сформулювати загальний перелік положень, які повинні міститися в клопотанні про застосування ПЗМХ.

Таке клопотання має вміщати наступні відомості: найменування кримінального провадження та його реєстраційний номер; анкетні відомості особи, щодо якої існує можливість застосувати примусові заходи медичного характеру; анкетні відомості потерпілого; прізвище, ім'я, по батькові та займана посада слідчого, прокурора; виклад фактичних обставин кримінального правопорушення чи суспільно небезпечного діяння, які прокурор вважає встановленими, правова кваліфікація кримінального правопорушення з посиланням на положення статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність; наявність у особи розладу психічної діяльності на момент вчинення кримінального правопорушення чи на момент досудового розслідування; характеристика особи, щодо якої існує можливість застосувати примусові заходи медичного характеру (наявність розладу психічної діяльності в минулому, поведінка особи до, на момент та після вчинення кримінального правопорушення, небезпечність особи внаслідок її психічного стану для самої себе та інших осіб); обґрунтування необхідності застосування примусових заходів медичного характеру із зазначенням самого заходу, який необхідно застосувати; характер та розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням; думка слідчого (прокурора) щодо можливості особи бути присутньою під час судового розгляду; розмір витрат на залучення експерта; дата та місце складання і затвердження.

Разом з таким клопотанням до суду надсилаються такі самі додатки, які зазначені у ч. 4 ст. 291 КПК.

Іншою категорією осіб, щодо яких досудове розслідування здійснюється в особливому порядку, є неповнолітні, тобто особи, які в силу свого віку не завжди усвідомлюють наслідки своїх діянь та потребують додаткового захисту з боку держави.

Питання щодо участі неповнолітніх осіб у кримінальному провадженні є неоднозначним ні з позиції законодавчої регламентації, ні з позиції судової практики. Немає єдності у поглядах на окреслену проблему також і серед науковців. Так, деякі вчені вважають, що «відносно неповнолітніх, які не є суб'єктом вчинення злочину, не повинно проводитися досудове розслідування, а тільки судовий розгляд матеріалів справи про застосування примусових заходів виховного характеру. Вбачається, що досудова підготовка має проводитися тільки до встановлення неповнолітньої особи, яка вчинила протиправне діяння, після чого справа повинна направлятися до суду за належністю» [69, с. 45].

Для винесення обґрунтованого та вмотивованого рішення повинні бути досліджені всі відомості, які стосуються особи неповнолітнього та вчиненого ним правопорушення. За відсутності уповноважених органів такою діяльністю повинні займатися судді, що виглядає малоімовірним. Отже, оптимальним варіантом у даній ситуації буде саме закріплення окремого порядку досудового розслідування у справах щодо неповнолітніх. Саме таким шляхом і пішов законодавець, ввівши до КПК главу 38 (кримінальне провадження щодо неповнолітніх).

Перш за все слід зазначити, що на даний момент КПК виділяє такі категорії неповнолітніх: особи, які досягли 11-річного віку, проте не досягли віку кримінальної відповідальності; особи, які досягли кримінальної відповідальності, проте не досягли 18-річного віку.

Розгляд кримінального провадження щодо неповнолітнього, який не досяг віку кримінальної відповідальності, уповноваженою особою.

Обставини, які повинні бути встановлені у кримінальному провадженні щодо неповнолітнього, зазначені як у загальні ст. 91 КПК України, так і спеціальні ст. 485 КПК України. Відповідно особа, яка провадить розслідування повинна встановити всі загальні відомості, а також: 1) повні відомості про особу самого неповнолітнього: вік, стан його здоров'я та рівень розумового розвитку, інші соціальні та морально-психологічні риси особи, які необхідно враховувати при обрання заходу виховного характеру чи індивідуалізації відповідальності; наявність дорослих підбурювачів та інших співучасників злочину; ставлення неповнолітнього до вчиненого ним злочину; умови життя та виховання неповнолітнього в сім'ї чи найближчому оточенні.

Щодо неповнолітнього, який досяг віку кримінальної відповідальності, кримінальне провадження закінчується трьома способами: 1) може бути складений обвинувальний акт; 2) може бути складене клопотання про застосування примусових заходів виховного характеру; 3) кримінальне провадження може бути закрито за підставами, які передбачені ст. 284 КПК.

Єдиною процесуально-значимою особою, яка може дійти до висновку про можливість застосування ПЗВХ є прокурор. Клопотання про їх застосування теж складається працівником прокуратури, який спеціально уповноважений на цю діяльність. Зазначене підкреслює важливість самого провадження та висновків, до яких повинні дійти спеціально-уповноважена особа з метою застосування примусових заходів виховного характеру до неповнолітнього, який вчинив злочин.

Підставою застосування щодо неповнолітнього примусових заходів виховного характеру є висновок прокурора про те що неповнолітнього можливо виправити без застосування заходів кримінально-правового характері не обираючи його вид кримінального покарання. Саме тому,

слідчим, під час проведення досудового розслідування повинні бути встановлені такі відомості: які негативно характеризують особу неповнолітнього та вказують на неможливість його перевиховання без застосування кримінального покарання; які позитивно характеризують особу неповнолітнього та вказують на можливість виправлення заходами, які не мають кримінально-правовий характер.

Остаточне рішення про застосування примусових заходів виховного характеру приймає суд, Виходячи з того, що обставини, які мають бути встановлені при розслідуванні кримінальних правопорушень за участю всіх неповнолітніх, є однаковими. В свою чергу слідчий (чи прокурор) своїм остаточним рішенням підсумовує висновки, які отримані під час проведеного досудового розслідування.

Проаналізувавши положення ст. 292 та 485 КПК, можна дійти висновку, що в клопотанні про застосування примусових заходів виховного характеру повинні міститися: найменування кримінального провадження та його реєстраційний номер; анкетні відомості особи, щодо якої існує можливість застосувати примусові заходи виховного характеру (обов'язково із зазначенням числа, місяця та року народження неповнолітнього); анкетні відомості потерпілого; прізвище, ім'я, по батькові та займана посада слідчого, прокурора; викладення фактичних обставин кримінального правопорушення, які прокурор вважає встановленими, правова кваліфікація кримінального правопорушення з посиланням на положення статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність; відомості, які зазначені у ст. 485 КПК, тобто ті, які характеризують особу неповнолітнього та вказують на можливість його виправлення без застосування кримінального покарання; умови та підстави застосування примусового заходу виховного характеру (вчинення вперше кримінального проступку, злочину великої або необережного

злочину середньої тяжкості, доведення висновків щодо можливості виправлення неповнолітнього); зазначення виду заходу, який необхідно застосувати; характер та розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням; розмір витрат на залучення експерта; дата та місце складання та затвердження.

Слід зазначити, що разом з зазначеними вище документами до суду надсилаються і додатки, які відповідають тим документам, що надсилаються до суду спільно з обвинувальним актом.

ВИСНОВКИ

1. Закінчення досудового розслідування - це певна система процесуальних дій, яка полягає в систематизації матеріалів кримінального провадження, оцінці наявних доказів (доказі були зібрані, закріплені і відповідають умовам належності, достатності, допустимості та достовірності), прийнятті остаточного рішення процесуально уповноваженою посадовою особою та ознайомленні з цим рішенням учасників кримінального провадження (при дотриманні права усіх учасників кримінального провадження).

2. Досліджуючи закриття кримінального провадження можна виділити елементи, які його складають а саме: рішення уповноваженого органу щодо припинення кримінального провадження, яке оформлюється як окремий процесуальний документ; окремий сформований інститут кримінального процесуального законодавства; етап кримінальної процесуальної діяльності; завершення стадії досудового розслідування чи судового розгляду (у визначених законом випадках);

3. Кримінально-процесуальний кодекс України в статті 283 КПК Не передбачає таку форму закінчення досудового розслідування як

направлення до суду обвинувального акта з підписаною сторонами угодою, хоча дана форма має процесуальні можливості учасників кримінального провадження та свою мету, процесуальний порядок досудового розслідування.

4. Слід зазначити, що Кримінальний процесуальний кодекс 2012 р. регулює загальний порядок звільнення особи від кримінальної відповідальності. В Кодексі розмежовані кримінально-правові та кримінальні процесуальні підстави звільнення особи від кримінальної відповідальності. Сьогодні підстави та умови звільнення зазначаються лише у Кримінальному кодексі України, а порядок у Кримінальному процесуальному кодексі України. Процесуальний порядок звільнення особи від кримінальної відповідальності передбачений окремим параграфом Кримінально-процесуального кодексу України 2012 року ч. 1 ст. 285 КПК, якого зазначає, що підставами та умовами звільнення від кримінальної відповідальності а саме: особа звільняється від кримінальної відповідальності у випадках, передбачених законом України про кримінальну відповідальність, на відміну від його попередників.

5. В новому кримінально-виконавчому законодавстві визначено, що встановлено обов'язок уповноваженої особи, яка веде розслідування кримінального провадження вказати точку зору підозрюваного при складанні клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності. Законодавець, при прийнятті нового Кодексу вніс до нього обов'язок суді і прокурора, з'ясувати точку зору потерпілого при прийнятті рішення про звільненні особи від кримінальної відповідальності. Проте, слід зазначити, що сучасні науковці схиляються до думки, що такий підхід сьогодні носить декларативний характер, так як точка зору підозрюваного та потерпілого, в цьому випадку не є обов'язковою для прокурора та суду.

6. Структура обвинувального акта (до 2012 року назва обвинувальний висновок) в законодавстві чітко не визначена, при аналізі його структури чітко визначається лише структура лише лише вступної частини. В свою чергу тісно переплетені між собою описово-мотивувальна та резолютивна частини, а тому розмежувати їх достатньо складно. Чітко виділено окремо додатки. Саме тому слід зазначити, що в Кримінальному процесуальному кодексі 2012 року передбачено наступні складові частини обвинувального акта: вступна, описова та додатки.

7. Новелою Кримінального процесуального кодексу є обвинувального акта разом з підписаною сторонами угодою, проте аналізуючи дану норму слід зазначити, що науковці виходячи з процесуальних особливостей направлення даного процесуального акта до суду вважають, що ч. 2 ст. 283 КПК потребує змін та доповнення. Доцільно обов'язки прокурора прописати наступним чином: прокурор зобов'язаний у найкоротший строк після повідомлення особі про підозру здійснити одну з таких дій звернутися до суду обвинувальним актом з підписаною сторонами угодою, з обвинувальним актом або клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру.

8. При написанні роботи були виявлені прогалини в кримінально-процесуальному законодавстві, а саме виявлено відсутність визначених строків складання уповноваженою особою такого процесуального документа, як обвинувальний акт. Саме з метою усунення цієї прогалини пропонує прив'язати цей строк до строку кримінального провадження (2 ч. 1 ст. 219 КПК) та вказати, що досудове розслідування повинно тривати не більше двох місяців з дня повідомлення особі про підозру до моменту внесення прокурором відомостей до ЄРДР про закінчення досудового розслідування».

Вважаємо за доцільне погодитись з точкою зору сучасних вчених

процесуалістів щодо внесення змін до ст. 290 КПК, змінивши формулювання «прокурор або слідчий за його дорученням» на «прокурор або слідчий». Така зміна, з одного боку, не позбавляє слідчого його процесуальної незалежності на кінцевому етапі досудового розслідування а з іншого дозволяє прокурору в разі необхідності здійснювати відкриття матеріалів кримінального провадження.